

SKÅS

3 • 2007

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA • SÄLSKAPET FÖR MEDeltidsARKEOLOGI I FINLAND

SKAS 2007

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja sekä muista keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan CD-romilla tai sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ja ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat (viivapiirrokset, mustavalkokuvat, värikuvat ja diat) lähetetään joko alkuperäisinä jolloin ne palautetaan kirjoittajalle lehden ilmestymisen jälkeen, tai digitaalisena CD-romilla. Yksittäisiä kuvia voi lähettää liitetiedostona sähköpostissa vain erikseen sovittaessa. Mustavalkoiset viivapiirrokset lähetetään GIF-tiedostomuodossa ja valokuvat JPG- tai TIFF-muodossa. Kuvien tarkkuuden on oltava vähintään 300 pistettä tuumalle (dpi).

Lehden sähköpostiosoite on **skas.lehti@netti.fi**. Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.

Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren

Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo

Puh. 040-771 5640

georg.haggren@jippii.fi

georg.haggren@helsinki.fi

Taitto:

Maija Holappa

maija.holappa@helsinki.fi

Toimituskunta:

Henrik Jansson, puh. 040-571 13514, henrik.jansson@helsinki.fi

Hannele Lehtonen, puh. 0400-537 670, hannele-maria.lehtonen2@pp.inet.fi

Mia Lempäinen, puh 0400-539 279, mialem@utu.fi

Terhi Mikkola, puh 050-582 2526, terhi.mikkola@helsinki.fi

Marianna Niukkanen, puh. 040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi

Jussi-Pekka Taavitsainen, puh. 050-576 6187, justaa@utu.fi

Tanja Ratilainen, puh. 040-579 9974, tratilainen@yahoo.com

Hanna-Leena Samlinen, puh 050-584 5222, hlsalminen@gmail.com

Kannen suunnittelu: Mikael Manninen

Kannen ja seuran logo (suunnittelu Markus Kivistö):

Luusta valmistettu sakkinappula Kuusiston linnasta (Museovirasto)

Abstraktien kieliasun tarkistus: Rodger Juntunen

SKAS 3–2007

Suomen keskiajan arkeologian seura
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland
Turun yliopisto 2007

Pääkirjoitus

- 2 Pelastuskaivaukset ja kohtuullisuus
Georg Haggren

Tutkimuksia

- 3 Inkoon Storböle – Keskiaikainen autiotontti Länsi-Uudenmaan saaristossa
G. Haggren, H. Jansson & T. Knuutinen
- 12 Digitaalinen dokumentointi historiallisen ajan arkeologian kohteissa eilen - tänään - huomenna
Kari Uotila

Seminaareja

- 21 Castella Maris Baltici IX
Aaro. Söderlund & Kari Uotila
- 28 Medieval Europe Paris 2007
T. Heinonen, A.-M. Salonen & E. Terävä
- 31 CHAT 2007 – seminaari
Risto Nurmi & Timo Ylimaunu

Keskustelua

- 34 Vielä kerran kristinuskosta
Knut Drake

Kirja-arvosteluja

- 35 Byggnadsarkeologi i Främre Orienten
Knut Drake
- 38 Yleisesitys Britannian teiden historiasta
Jonina Jansson
- 41 Tuhti tietopaketti Britannian luostarihaudausmaista
Ulla Moilanen
- 44 Artikkelikokoelma sääntökuntien ja maallikoiden suhteista
Tanja Ratilainen
- 47 Fleming-suvun naisten historiaa
Tarja Knuutinen

Jäsenistölle

- 51 Alasatakunnan Muinaisuutta Hake-
massa -seminaari lauantaina 26.1.
2008 Eurassa

Lyhyesti

- 52 Keskiajan arkeologian seuran tapahtumia 2008

Pääkirjoitus

Pelastuskaivaukset ja kohtuullisuus

Muinaisjäännökset ovat lailla suojattuja. Monesti muinaisjäännös on kuitenkin rakennushankkeen tiellä. Laki mahdollistaa rakentamisen sen jälkeen, kun muinaisjäännös on tutkitu. Lasku tutkimuksista lankeaa rakennuttajalle, ellei sitä katsota kohtuuttomaksi esimerkiksi rakennushankkeen pienuuden vuoksi. Museoviraston arkeologian osastoon perustettiin jo 1980-luvulla koekaivausryhmä, jonka tehtäviin kuului mm. esihistoriallisten muinaisjäännösten tutkiminen pienten hankkeiden alta.

Kunpa tällainen pelastuspartio saataisiin myös historiallisen ajan kohteille! Nyt joudutaan etsimään hätäratkaisuja, kuten Inkoon Storbölessä keväällä 2006. Pelastuspartiota kaivattaisiin juuri nyt myös Tammisaaren Skåldön Risbyssä, mistä marraskuussa 2007 löytyi harja- korkeuteen nousseen uudisrakennuksen pihasta aiemmin tuntemattoman hyvin säilyneen keskiajalla autioituneen kylätontin jäänteet. Ehjien tulisijanperustusten ohella myöhästyneiden inventoijien silmiin osui jopa keskiajan maaseutukohteissa harvinaista keramiikkaa.

Kyse on tietenkin rahasta. Tutkittavaa olisi, mutta kuka maksaa? Valtiolla ylimääräistä rahaa ei ole. Nykyinen käytäntö on arveluttava: rakennuttaja maksaa, jos rahkeet riittävät. Jos kustannuksia pidetään kohtuuttomina, niin voi, voi muinaisjäännösparkkaa! On jo merkkejä siitä, että taloyhtiöt suunnitellaan sopivan pieniksi, että voidaan välttää pelastuskaivaukset kustannuksiin ja viivytyksineen.

Alkusyksyn vierailu Ranskassa osoitti, että asiat voisivat olla toisin. Kaikkiin rakennushankkeisiin voitaisiin lisätä pieni ”muinaisjäännösvero”, jota koottaisiin pelastuskaivauksien rahoittamiseen. Näin kertyneistä varoista voitaisiin kustantaa pienet kaivaukset kokonaan ja kattaa osa – esimerkiksi puolet – suurtenkin kuluista. Tällöin yksittäisen rakennuttajan ei tarvitsisi pelätä huonoa arpaonnea, joka nykyään kohtaa sitä, joka haluaa rakentaa – tai joutuu rakentamaan – paikalle, jossa on tutkittava muinaisjäännös. Jo promillella tai parilla kaikista rakennuskuluista saataisiin rahoituspohja, jolla voitaisiin turvata tuhoutumisuhan alla olevien muinaisjäännösten riittävä tutkimus.

Georg Haggrén

PS: Kevät näyttää kuinka Risbyssä käy. Odotusta pelonsekaisella jännityksellä...

Inkoon Storböle – Keskiaikainen autiotontti Länsi-Uudenmaan saaristossa

Georg Haggrén, Henrik Jansson & Tarja Knuutinen

Abstract

Storböle in Inkoo--A deserted medieval hamlet in the archipelago of Western Uusimaa

Contrary to earlier results based solely on archival material, recent studies and field surveys have revealed severe depletion of population in Western Uusimaa during the Middle Ages. This desertion is distinctly evident on, e.g., larger islands in Inkoo parish. One abandoned site, Storböle, was found on the island of Barölandet in 2006. The very name böle itself indicates a deserted settlement. Besides the place name the oldest maps made of the Storböle area, from 1693 and the 1760s, offer clues to the deserted settlement. After small salvage excavations we can now date the Storböle site to ca the 14th century. Today the site lies about 1 km from the seashore, but originally it was closer to the sea.

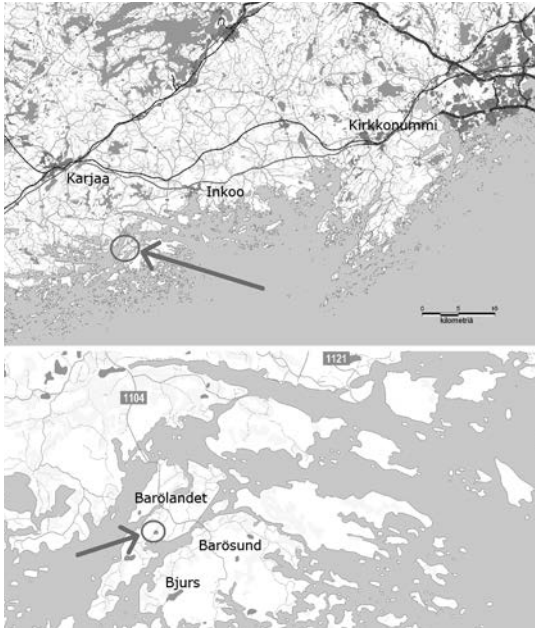
Läntisen Uudenmaan on perinteisesti katsottu tulleen asutetuksi varhaiskeskiajalla, kun ruotsalaiset uudisasukkaat asettuivat alueelle. Tämän käsityksen mukaan nämä seudut olivat aiemmin olleet suomalaisten eräalueita, joilla ei juuri ollut pysyvää asutusta (Ks. esim. Brenner 1936.; Meinander 1981.) Äskettäin on kuitenkin selvinnyt, että esimerkiksi Inkoon saariston Orslandetilla viljanviljely on alkanut jo 400-luvulla jKr. Kiinteän asutuksen ja peltoviljelyn alku voidaan siitepölyanalyysien avulla ajoittaa Inkoon sisäsaariston suurilla saarilla nykyisin noin 600-luvulle jKr. (Alenius & al. 2004) Myös tuore nimistöntutkimus osoittaa, että Uudenmaan rannikolla on ollut suomalaista asutusta ennen kuin ruotsalaiset siirtolaiset saapuivat alueelle (Kepsu 2005). Arkeologien ongelmana on ollut löytää rautakautisia ja keskiaikaisia asuinpaikkoja eikä niitä ole erityisesti etsitty ennen kuin aivan viime vuosina. Tällä työllä on kuitenkin kiire, sillä tuntemattomia muinaisjäännöskohteita tuhoutuu jatkuvasti, mistä hyvän esimerkin tarjoaa Inkoon Storböle.

Hans Fattenborgin kartta vuodelta 1767.
Storbölen niittyalue merkitty soikiolla. (KA)

Keskiaikainen Inkoo ja sen asutus

Uudenmaan rannikon seurakuntien perustaminen liitetään ruotsalaisen uudisasutuksen vakiintumiseen (Hiekkänen 2007, 425-490). Läntisellä Uudellamaalla sijaitsevan Inkoon pitäjän alue on alkujaan ehkä kuulunut Suur-Karjaaseen, ja viimeistään 1330-luvulla Inkoonjoen varrella oli kirjallisten tietojen perusteella vähintään kappeli, luultavasti jo oma pitäjänkirkko (Kerkkonen 1945, 175-176). Tallinnasta säilyneessä sakkoluettelossa

Strorbölen sijainti.

vuodelta 1337 löytyy tuomittujen joukosta nimittäin papin poika Inkoosta (FMU 6724). Varma lähde Inkoon kirkkopitäjästä on vasta vuodelta 1392 (FMU 1006). Markus Hiekkanen on Uudenmaan kirkollista kehitystä tutkiessaan esittänyt, että Inkoon seurakunta – ja kirkkopitäjä – olisi tuntuvasti tätä vanhempi eli aina 1200-luvun alkupuolelta, vaikka kirjallisia lähteitä onkin säilynyt vasta 1300-luvulta. (Hiekkanen 2007, 432.) Tähän ajoitukseen sopii Inkoon keskiaikaisen kirkon eteläpuolella vuonna 1997 tehdyn kaivauksen tulos, jonka mukaan paikalla on ollut asutusta 1100-1200-luvun taitteesta lähtien. (Jäkärä & Taivainen 2005.)

Läntisen Uudenmaan pitäjät jakautuivat keskiajalla verokuntiin, jotka tunnettiin nimellä bol. Inkoossa oli 1400-luvun puolivälissä 14 bolia (FMU 2898). Vuosisataa myöhemmältä ajalta saadaan jo yksityiskohtaista tietoa Inkoon asutuksesta. Vuoden 1544 maakirjan mukaan pitäjässä oli 276 veromaalla sijainnutta asuttua talonpoikaistaloa. (KA 2940.) Lisäksi pitäjässä oli 1500-luvun puolivälissä

Bollstadin kartano, puolen tusinaa rälssitiloja sekä Ramsön entisen kuninkaankartanon viisi kruununlampuotia. (Suomen asutus 1560-luvulla ..., 167–169.)

Edellä mainittujen 276 asutun talonpoikaistalon ohella Inkoon pitäjässä oli vuonna 1544 peräti 60 maakirjataloa ns. ”ulkokylän” omistuksina. Niistä suurin osa oli luultavasti keskiajalla autoituneita taloja. (KA 2940) Historiantutkimuksessa on perinteisesti suhtauduttu varovaisesti ulkokylänomistuksiin. Erityisesti Gunvor Kerkkonen on kiistänyt niiden yhteyden autiotiloihin. Sen sijaan Eljas Orrman katsoo, että monet ulkokylänomistukset ovat todennäköisesti seurausta autoitumisesta (Kerkkonen 1973.; ibid. 1974.; Orrman 1972.; ibid. 1973) Ajatus autoituneista taloista on lisäksi ollut ristiinriidassa vallitsevan historiakuvan kanssa, sillä Uudenmaan asutuksen on katsottu kasvaneen läpi keskiajan (Kerkkonen 1973.; ibid. 1974.; Orrman 2003, 81–86.). Raaseporin läänistä on viime vuosina kuitenkin löytynyt lukuisia keskiajalla autoituneita pieniä kyliä. Osa niistä mainitaan autiopyöleinä (ödeböle) vanhimmissa maakirjoissa, osasta ei ole lainkaan viitteitä asiakirjalähteissä. Monet näistä autoituneista kohteista voidaan nykyään paikantaa historiallisen karttamateriaalin avulla. Muutamia tällaisia kohteita on voitu todentaa myös arkeologisin havainnoin. Tällainen on mm. Snappertunan Kullåkersbacken, jonka autoituminen ajoittunee 1300-luvulle. (Haggrén, Jansson & Pihlman 2004.)

Suomen asutushistorian tutkimuksen kannalta merkittävässä Suuressa pohjoismaisessa autoitumisprojektissa pystyttiin 1970-luvulla mm. Porvoon läänin ja Varsinais-Suomen osalta osoittamaan voimakasta autoitumista 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla. Sen sijaan mittavan keskiaikaisen autoitumisen osoittaminen historiantutkimuksen ja pelkkien asia-

kirjalähteiden avulla osoittautui tuolloin vielä mahdolltomaksi, vaikka Varsinais-Suomesta löytyikin 30-40 autiopyöleiksi mainittua autiota kylää tai yksinäistaloa. (Ks. Mäkelä 1979.; Orrman 1986.) Nyt, kun arkistolähteiden lisäksi käytetään myös muita lähteitä ja menetelmiä, tilanne on toisin. Yhdistämällä veroluetteloiden ja muiden arkistolähteiden tiedot arkeologiseen tutkimukseen sekä historiallisten karttojen ja nimistön avulla kertyneisiin johtolankoihin voidaan läntisellä Uudellamaalla osoittaa olevan huomattavaa autioitumista jo keskiajalla. Autiotalo ei ollut poikkeus vaan pikemminkin varsin yleinen elementti myöhäiskeskiajan uusmaalaisessa maisemassa!

Autioitumisen merkkejä Ors bolissa eli Saaristolaisverokunnassa

Yksi Inkoon 14:stä verokunnasta oli Ors bol eli Saaristoverokunta (Skäri bol). Se kattoi pitäjän lounaiskulman saariston sekä yhden mantereen kylän. Taloja Ors bolissa oli 1500-luvun puolivälissä yhteensä 27. Yhdessä Ramsön kuninkaankartanon viiden talon kanssa ne muodostivat Inkoon läntisen saariston kiinteän asutuksen. Ors bolin talot sijaitsivat suurilla saarilla, joiden välistä kulki rannikko seurannut tärkeä väylä. Itse Orslandet on tulkittu 1200-luvun ja 1300-luvun taitteessa kirjoitetussa tanskalaisessa itineraariossa mainituksi Horinsaareksi, joka mainitaan myös nimellä Hestø. Barölandetin eteläkärjessä sijaitsi puolestaan 1600-luvun jälkipuolella väylän varteen perustettu tulliasema. (Huldén 2001, 241.; Jansson 2006.)

Ors bol on alue, josta on viime vuosina löytynyt useita autioituneita kylätontteja. Orsin kylän viimeistään 1600-luvun alussa hylättyä Norrbyn tonttia tutkittiin pienin koekaivauksin jo vuonna 2002. Lillramsön Gammelbylandetin 1500-luvulla tai viimeistään 1600-lu-

vun alussa hylätty asutus varmistui puolestaan samana vuonna tehdyn inventoinnin myötä. (Alenius et al 2004) Orsin Gammelbyn ja Petarsin tonteilla oli koekaivaukset puolestaan kesällä 2007. Lisäksi Älgsölandetiltä tunnetaan keskellä metsää sijaitseva Gammelby, jonka tonttimaata saatiin paikannettua syksyllä 2007. Nämä edellä mainitut ja jatkossa esiteltävä Storbölen autiotontti osoittavat yhdessä, että keskiajalla Ors bolissa on ollut enemmän asutusta kuin nuo 1540-luvun maakirjoissa mainitut 27 taloa.

Orslandetin ja Älgsölandetin länsipuolella sijaitsevalla Barölandetilla oli 1500-luvulla kaksi kylää: Espings ja Barö. Samalta saarelta löytyy lisäksi kaksi kadonneeseen asutukseen viittaavaa paikannimeä: Storböle ja Lillböle. Sana böle on keskiajalla tarkoittanut uudisviljelystä ja uudistilaa. Nimi jäi usein myöhempään kylännimeen, mistä parhaana todisteena ovat Suomen 345 böle-päätteistä maakirjakylää. (Huldén 2001 s. 29.; Orrman 1971, 102.) Etenkin Varsinais-Suomen vanhimmissa maakirjoissa on asuttujen kylien lisäksi autioituneita kyliä, autiopyölejä (ruots. ödeböle, ödesböle). Böle-nimillä onkin suuri merkitys asutushistorian tutkimukselle. Vedettäessä johtopäätelmiä pelkän nimen perusteella on tosin syytä olla varovainen, sillä toisinaan bölellä on saatettu tarkoittaa vain uudisviljelystä tai niittyaluetta. (vrt. Harling-Kranck 1990, 92-95.) Useimmilla asumattomilla böle-nimisillä paikoilla on kuitenkin peltoja ja tonttimaaksi sopiva kohta, joten on todennäköistä, että niillä on ollut keskiajalla autioitunutta asutusta. Monien Uudenmaan böle-nimisten paikkojen osalta tämä varmistuu jo asiakirjojen ja karttojen yksityiskohdaisella tarkastelulla (Haggrén 2005), mutta toisissa asiaa ei voi varmuudella selvittää ilman arkeologisia tutkimuksia. Tällainen böle-kohde paljastui keväällä 2006 inventoinnin yhteydessä Barölandetin Storbölestä.

Storböle Barölandetia koskevien arkisto- ja karttatietojen valossa

Barölandetin saari jakautuu kahteen keskialta periytyvään kylään eli Baröhön ja Espingsiin, jotka molemmat kuuluivat Inkoon Saaristo- eli Orsin verokuntaan (Skäribol, Ors bol). Vanhimman eli vuoden 1540 maa-
kirjan mukaan Barössä ja Espingsissä oli yhteensä viisi taloa. (KA 2948, 71-71v) Kaksikymmentä vuotta myöhemmin Barössä oli kaksi ja Espingsissä kaksi taloa. Yksi taloista oli autioitunut 1550-luvun alussa. (KA: SAY Inkoo; Brenner 1936, 552–557) Barön ja Espingsin kylätontit sijaitsevat Barölandetin pohjoisosassa, mutta etelämpänä saarella on vanhimpien karttojen perusteella viitteitä ennen 1600-lukua autioituneesta asutuksesta. Tällaisia ovat mm. erilliset pelto- ja niittyalueet sekä kadonneeseen asutukseen viittaava böle-nimistö (Lillböle ja Storböle). Maa-
kirjoista tai muista voudintileistä ei löydy viitteitä näistä böle-kohteista.

Inkoosta on säilynyt maanmittari Hans Hanssonin vuosina 1651–1652 laatimia maa-
kirjakarttoja, jotka kattavat lähes koko pitäjän (Brenner 1936 II, 385–426 ja karttaliite). Tässä kartoituksessa Storböle erottuu erillisenä niittynä (ks. Brenner 1936 II, 424, karta 10v.; Huldén 2001, 234), ja seuraavassa eli vuoden 1693 kartassa Bölsängen-nimisenä niittynä, jonka keskelle on merkitty kalliokumpare (KA: MHA Inkoo B12 3/1). Niitty oli puoliksi Barön ja puoliksi Espingsin kylän hallussa. Peltoa tai tonttimaata näihin karttoihin ei ole merkitty. Seuraavat kartat Barölandetilta ovat vuosilta 1767 ja 1769 (MHA Inkoo B12 3/2-7, B12a 19/1-2). Näissä kartoissa mainitaan erikseen nimi Storböle.

Storbölessä ei ole 1700-luvun jälkeenkään ollut asutusta, ainoastaan maatalouteen liittyviä ulkorakennuksia, joista viimeisimmän raunioita erottui yhä kohteen länsiosassa. Uudenmaan varhain autioituneille kylille tyyppilliseen tapaan Storböle on jaettu naapuriri-

kylien kesken: Espingsin ja Barön välinen raja kulkee Storbölen halki jakaen vanhan niitty- ja peltoalueen kahteen lähes yhtä suureen osaan.

Barölandetin Storbölen inventointi

Orslandetin ja Barölandetin aluetta inventoitiin Helsingin yliopiston merihistorian praktikumin harjoitustöihin liittyen huhtikuussa 2006. Osana harjoitustöitä tälle kartta-aineiston ja nimistön perusteella paikannetulle mahdolliselle keskiaikaiselle kohteelle tehtiin ensimmäinen inventointi- ja tarkastuskäynti 29.4.2006, jolloin paljastui, että aluetta oli jo alettu rakentaa. Inkoon kunta oli kaavoittanut Storbölen alueelle ja lähiympäristöön joukon omakotitontteja. Alueella ei ollut tehty asianmukaista historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointia. Syksyllä 2005 kohteelle oli rakennettu uusi tie ja paikalla oli huhtikuussa 2006 aloitettu uudisrakennuksen perustustyöt.

Kahden rakennuksen perustuskuoppien välillä noin 10 m levyisellä kannaksella erottui kuoritun maan pinnalla hyvin tummaksi värjäytynyt maannos, jossa oli runsaasti palanutta savea, mutta ei lainkaan moderneja löytöjä. Koska kohde vastasi topografialtaan Uudenmaan rannikolle tyypillistä keskiaikaista kylätonttia ja maastohavainnot vahvistivat tulkintaa, siitä ilmoitettiin välittömästi Museoviraston rakennushistorian osaston historiallisen ajan muinaisjäännöksistä vastaavalle tutkijalle. Paikalle tehtiin Tammisaaren museon ja Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen toimesta uusi tarkastuskäynti 3.5, jolloin

varmistui, että kyseessä on todennäköisesti autioitunut keskiaikainen kylätontti. Samalla todettiin, että kohde vaatii lisätutkimuksia. (Haggrén, Jansson & Lindholm 2006)

Toukokuussa selvitettiin mahdollisuuksia tehdä kohteella asianmukaiset pelastuskäivaukset. Kyse oli yksityisestä omakotitalon rakennustyömaasta, jolla työt olivat edenneet pitkälle, ja uudisrakennuksen piti valmistua vuoden 2006 aikana. Museovirasto piti kohtuuttomana, että rakennuttaja olisi joutunut vastaamaan kustannuksista. Muitakaan rahoittajia ei ollut eikä rakennushistorian osastolla ollut mahdollisuutta tutkia paikkaa koekaivausryhmän toimesta. Tämän vuoksi päädyttiin siihen, että Helsingin Yliopiston arkeologian oppiaineen Hangon Kapalbackenissa tekemiltä kaivauksilta irrotettaisiin työvoima kahden päivän pelastusdokumentointia varten. Ensimmäisenä päivänä mukana oli myös tutkijoita Museoviraston rakennushistorian osastolta sekä hankolaisia harrastaja-arkeologeja.

Kaksipäiväinen pelastuskaivaus

Storbölen niittyalueen laidalta, idästä työntyvältä kallioiselta niemekkeeltä löytynyt autioitunut kylätontti oli kallion korkeimman kohdan itäpuolella noin 6,5–7 m mpy korkeudella. Kallion korkein kohta on korkeudella 7,75 m mpy ja se sijaitsee noin 400 m nykyisestä merenrannasta. Kallioniemekettä etelässä, lännessä ja pohjoisessa ympäröivä niittyalue on puolestaan korkeudella 3–5 m mpy. Noin 250 m kohteesta länsilounaaseen on muinaisesta merenlahdesta kuroutunut pieni lampi, Bölsträsket. Keskiajalla merenpinta on ollut noin 2 m nykyistä ylempänä (Alenius & al 2004, 18). Alkujaan meren tuntumasta valittu tontti on vuosisatojen kuluessa jäänyt maannousemisen vuoksi kuiville ja menettänyt suoran yhteyden mereen.

*Storböle löytyy. Yleiskuva rakennustyömaalta pinta-
maan kuorinnan jälkeen toukokuussa 2006. Vasemmal-
la paljastunutta kulttuurikerrosta, oikealla kallion pin-
taan asti kaivettu perustuskuoppa. (Kuva G. Haggrén)*

Jo toukokuun alussa selvisi, että uudisrakennusten perustuskaivantojen välissä olevalla kaistaleella on ainakin noin 10 x 15 m laajalla alueella 10–30 cm paksu tumma, hiilensekainen kulttuurimaakerros, jossa on runsaasti palanutta savea. Kerroksessa on myös kivistä ladottuja rakenteita, mm. kivetty taso, jota paljastettiin noin 1 x 2 m kokoiselta alueelta. Toukokuun alun inventoinnin yhteydessä tyydyttiin muinaisjäännöksen vahingoittamista välttämällä pinnan puhdistamiseen. Kuoritun pintamaan alta paljastuneen kerroksen pintaa puhdistettaessa löytyi palanutta luuta, palaneita ja palamattomia pii-iskoksia, kaksi rautanaulaa (ns. hevosenkengännauloja), yksi mahdollinen matalapolttoisen keramiikan pala sekä runsaasti palanutta savea. (KM 2006087:1–15)

Ylhäällä: Alueen 1 tulisiijanperustusta kaivetaan kesäkuussa 2006. Taustalla rakennetaan uutta omakotitaloa. Alhaalla: Alueelta 1 paljastunut tulisiijanperustus. Etualalla putkikaivanto. (Kuvat G. Haggrén)

Uudisrakennusten perustukset oli valettu kesäkuun alussa 2006, ja ne olivat valmiit pelastuskaivausten alkaessa 19.6. Rakennus- ja putkikaivantojen välissä oli yhä säilyneitä kulttuurikerroksia ja rakenteita, joita tutkittiin ja dokumentoitiin kahden päivän ajan. Keskeisenä tavoitteena oli varmistua kohteen luonteesta ja löytää esineistöä, jolla saataisiin selvitettyä kohteen ajoitus.

Uudisrakennusten väliselle alueelle oli kesäkuussa tuotu kivimursketta, joka peitti suuren osan keväällä havaittua kulttuurikerrosta. Murske oli toisaalta suojannut muinaisjäännöskerrosta raskaalta liikenteeltä ja räjäytystöiltä, toisaalta se vaikeutti dokumentointia. Valitettavaa oli, että tonttialueen pohjoisosassa erottunut uuninperustus oli tuhoutunut rakennustöissä, kun sen päältä oli kuljettu raskailla ajoneuvoilla.

Dokumentointi aloitettiin tarkistamalla kaivettujen perustuskuoppien ja putkikaivantojen profiilit. Laajalla alueella profiilista erottui 5–15 cm paksu tumma kulttuurikerros. Kevään ja kesäkuun havaintoja yhdistämällä voidaan arvioida, että intensiivisestä toiminnasta syntyneitä kulttuurikerrosta on ollut noin 20 x 30 m laajuisella alueella, josta noin puolet oli kokonaan tuhoutunut.

Kuoritun kaistaleen ja asuinpaikka-alueen eteläpuolella on tasaista rinnettä, jossa on noin 20 cm paksu värjäytynyt mullansekainen hiekkakerros ja sen alla puhdas pohjahiekka. Kyse on mahdollisesti fossiloituneesta pellostasta. Kevään tarkastuksessa voitiin vielä erottaa kulttuurikerrosvyöhykkeen eteläpuolella rinteeseen suuntaisesti kulkenut noin 50 leveä ja 50 cm syvä kivillä täytetty ojalinja, joka lienee

erottanut tonttimaan ympäröivästä pellosta. Tämä oja oli paikalle avatun putkikaivannon myötä ehtinyt tuhoutua kesäkuun aikana.

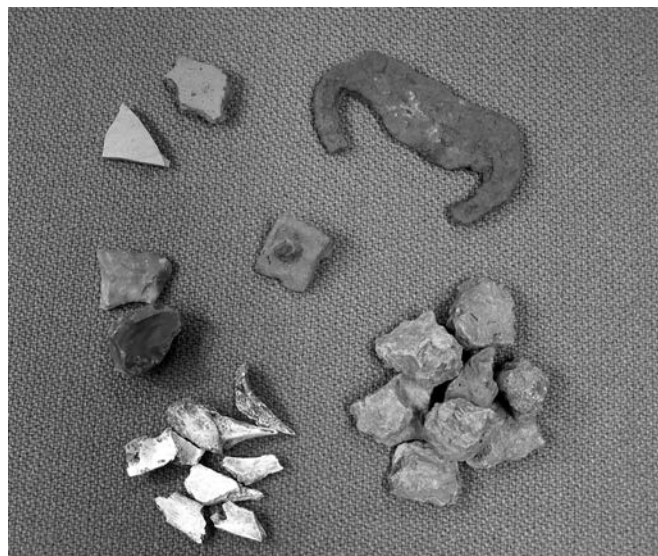
Uusien rakennustenperustusten väliselle alueelle avattiin kaksi pientä kaivausaluetta kohtiin, joissa oli paksu kulttuurikerros ja runsaasti palanutta savea. Alue 1 sijoitettiin tonttimaan eteläosaan putkikaivannon itäprofiilissa havaitun nokisen kulttuurikerroksen perusteella. Kaivannon länsiprofiilissa kulttuurimaakerrosta ei voitu havaita. Alue 2 pyrittiin sijoittamaan näkyvissä olleen kulttuurikerroksia sisältäneen alueen pohjoisosaan paikalle, jossa keväällä oli vielä ollut maan pinnalle erottunut noin 2,5 x 2,5 m laaja lohkokivistä ladottu uuninperustus.

Alue 1 rajautui etelässä ja lännessä tuoreeseen putkikaivantoon. Paikalta oli poistettu pintamaata arviolta 20 cm. Kuoritun maanpinnan alla oli hiekan-, hiilen- ja kivien sekainen kerros, jota kaivettiin kahtena kerroksena yhteensä noin 10–15 cm eli puhtaaseen pohjamaahan asti. Alueen NE-osasta paljastui tiivis matala kiveys, jonka joukossa oli saven sekaista tiivistä maata ja palanutta savea. Kiveys koostui lohkotuista kivistä (Ø 5–20 cm), joista osa oli palaneita. Kiveyksen pinta oli noin korkeudella 6,70–6,80 m mpy. Rakenteen reunoilla oli kiviä melko tiiviin maannoksen seassa. Kyse oli mahdollisesti rakenteen romahtaneista reunaosista, sillä alta paljastui nokinen taso, mahdollinen lattia, joka oli korkeudeltaan noin 6,65 m mpy. Sen alla oli 2–5 cm paksu kulttuurikerros (krs. 2) ja alimpana puhdas moreenipohja. Rakenne, joka rajautui itä-, länsi- ja eteläpuolelta tummaan noensekaiseen maahan tulkittiin hajonneeksi liedenpohjaksi. Säilynyttä kiveystä ei purettu.

Löytöjä alueilta 1 ja 2. Ylhäällä keramiikkaa ja tulusrauta, keskellä piikiveä ja veneniitti, alhaalla palanutta luuta ja palanutta savea. (Kuva G. Haggrén)

Pääosa alueen 1 löydöistä (mm. keramiikkalöydöt) oli alemmassa kulttuurikerroksessa (krs. 2). Liedenpohjaksi tulkitusta rakenteesta löytyi lähinnä palanutta savea. Muutoin alueelta 1 löytyi palanutta luuta ja piitä, palamatonta piitä, pari rautanaulaa sekä runsaasti palanutta savea. (KM 2006087: 16–42.) Löytöjen joukossa oli myös kaksi keramiikan palaa. Niistä toinen oli matalapolttoista ns. Itämeren keramiikkaa ja toinen saksalaista Siegburgin kivitavaraa (KM 2006087: 27, 28). Molemmat palat ajoittuvat lähinnä 1300-luvulle, mahdollisesti sen jälkipuolelle.

Alue 2 sijoitettiin paikkaan, jossa oli vielä keväällä ollut lohkokivistä ladottu tulisijanperustus, jossa ei havaittu tiilirakenteita. Se oli pahoin murskautunut eikä sen rajoja voitu enää tarkoin määritellä, sillä sen päältä oli kulkenut raskaita ajoneuvoja, jotka olivat tiivistäneet maan. Uuninperustuksen viereen avattiin 1 x 2 m kokoinen etelä-pohjoisuuntainen koeoja, joka kaivettiin lastoin. Alueella oli selvä tumma kulttuurikerros, mutta ei juurikaan kiviä. Koeojan eteläosasta paljastui noin 10 cm ja pohjoisosasta noin 20 cm syvyydeltä kallio, josta voidaan päätellä, että uuni tai liesi oli rakennettu kallion päälle. Alueelta löytyi palanutta luuta, piitä ja run-

saasti palanutta savea sekä tulusrauta. (KM 2006087: 45–57.).

Nyt rakennetun alueen pohjoispuolella jatkuu tasanne, jossa on kallion päällä 5–20 cm syvyydelle asti tummaksi värjäytynyt kerros. Osa muinaisjäännöksestä jää uuden omakotitalon ja autotallin välisen pihamaan alle ja osa pihamaan pohjoisreunaan. Maanomistaja suhtautui jäännöksiin positiivisesti ja lupasi pyrkiä huolehtimaan niiden säilymisestä jatkossa.

Yhteenveto

Inkoon Barölandetilla sijaitsevassa Storbölessä on keskiaikainen kylätontti, joka on historiallisten lähteiden perusteella autioitunut jo ennen 1540-lukua eli vanhimpien maakirjojen ja voudintilien laatimista. Kohde on jo Merellinen perintömme -projektin kartta- ja arkistoinventoinneissa mainittu todennäköisenä keskiaikaisena autiotonttina, jolloin se sai työnimen Böle14.(Haggrén et al 2005)

Storbölen aluetta inventoitiin keväällä 2006 tavoitteena löytää autioitunut kylätontti. Kohteen paikantaminen osoittautui helpoksi, koska paikalla oli aloitettu uudisrakennuksen perustustyöt. Maanpinta oli kuorittu laajalta alueelta ja asuinpaikan kulttuurikerros oli paljastunut. Paikalla ei ollut mahdollisuuksia tehdä asianmukaisia pelastuskaivauksia, joten sitä tutkittiin ja dokumentoitiin vain kahden päivän ajan kesäkuussa 2006.

Storbölessä oli noin 20 x 30 m laajuisella alueella keskiaikaisesta toiminnasta kertynyt kulttuurikerros. Puolet tästä alueesta oli rakennustöiden vuoksi ehtinyt tuhoutua kokonaan. Maanpinnalle erottui vielä keväällä yksi tulisijanperustus, mutta kesäkuun puoliväliin mennessä se oli tuhoutunut. Yhden lieden perustukset ja ympäröivää lattiatasoa

saatiin puolestaan kaivettua esiin kesäkuun koekaivauksissa. Koko alueella oli 5–20 cm paksu tumma maannos, jossa oli monin paikoin runsaasti palanutta savea.

Kevään tarkastuskäynneissä ja kesän koekaivauksissa löytyi keskiaikaiselle kylätontille tyypillistä aineistoa: palanutta savea, palanutta ja palamatonta piitä, palanutta luuta ja rautanauloja. Kaivauksilta otetut makrofossiilinäytteet osoittautuivat lähes löydöttömiksi (Vanhanen 2007). Ainoat ajoittavat esinelöydöt olivat kesäkuussa talletetut kaksi todennäköisesti 1300-luvun jälkipuolelta ajoittuvaa keramiikan palaa. Korostetakaan, ettei maakerroksissa ollut lainkaan 1600–1800-lukujen kohteille tyypillisiä punasavikeramiikkaa, ikkuna- ja pullolasia, liitupiippujen palasia tai fajanssia.

Storböle oli tutkimuksellisesti erittäin tärkeä kohde. Nyt tehdyissä suppeissakin kaivauksissa saatiin merkittävää tietoa Uudenmaan keskiaikaisesta asuttamisesta, asutuksesta ja autioitumisesta. Storböle on myös tärkeä ennako- ja esimerkkitapaus, sillä tämä oli ensimmäinen kerta, kun pelkän böle-nimen perusteella kylätontiksi epäilty kohde – eli kohde, jota ei ole mainittu voudintileissä ja jota ei ole merkitty tonttimaana historiallisiin karttoihin – on varmistunut keskiaikaiseksi ja jo keskiajan kuluessa autioituneeksi asuinpaikaksi.

Kartta- ja nimiaineiston sekä tarkastuskäynnin ja koekaivauksen perusteella voidaan päätellä, että Storbölessä on autioitunut keskiaikainen kylätontti, jolla on ollut asutusta ainakin 1300-luvulla. Storbölen kokemukset osoittavat, että karttojen ja nimistön avulla voidaan paikantaa muutoin täysin kadonnutta keskiaikaista asutusta. Samalla kevään ja kesän 2006 tapahtumat osoittavat, kuinka uhanalaisia Storbölen kaltaiset kohteet ovat. ♦

Lähteet

Kansallisarkisto (KA)

Maanmittaushallituksen kartta-arkisto (MHA)

Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY)

Uudenmaan voutintilit

Museovirasto, Rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHOA)

Georg Haggrén, Henrik Jansson & Dan Lindholm: Inkoo, Barölandet, Storböle, maastotarkastus 29.4 ja 3.5.2006.

Georg Haggrén, Tarja Knuutinen & Anna-Maria Salonen: Inkoo, Barölandet, Storböle, kaivaus 19.–20.6.2006.

Santeri Vanhanen: Kasvinjäännetutkimus. Inkoo Storböle 2006.

Kirjallisuus

Teija Alenius, Georg Haggrén, Henrik Jansson & Arto Miettinen: Ulkosaariston asutuksesta autiokyläksi – Inkoon Ors poikkittieteellisenä tutkimuskohteena. SKAS 1/2004. s. 4–19.

Alf Brenner: Ingå, Fagervik, Degerby I-II. Karis 1936.

A. Grönberg: Barösund. Helsingfors 1933.

Georg Haggrén: Autioituneet kylätontit – kurkistusreikä Uudenmaan asutushistoriaan. Jansson, Henrik (toim.) Vårt Maritima Arv – Merellinen Perintömme (CD-rom). Helsingfors 2005.

Georg Haggrén, Henrik Jansson & Aki Pihlman 2003: Snappertunan Kullåkersbacken. Unohdettu tutkimuskohde, unohdetulla alueella. Muinaistutkija 3/2003, 13–24.

Georg Haggrén, Jaakko Latikka. & Henrik Jansson: Uudenmaan kyläluettelo. Jansson, Henrik (toim.) Vårt Maritima Arv – Merellinen Perintömme (CD-rom). Helsingfors 2005.

Gunilla Harling-Kranck: Namn på åkrar, ängar och hagar. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 565. Helsingfors 1990.

Markus Hiekkanen: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1117. Helsinki 2007.

Lars Huldén: Finlandssvenska bebyggelsenamn, Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 635. Helsingfors 2001.

Henrik Jansson: Östersjöitinerariet i Nyland. En arkeologisk-historisk analys av en omdiskuterad handskrift. Pro gradu avhandling, arkeologi, Helsingfors Universitet 2006. (opubl.)

Tiina Jäkärä & Jouni Taivainen: Inkoon kuoppatalot – asumisen jälkiä 1100-1200-luvuilta. Suomen Museo 2004. s. 5–12.

Saulo Kepsu: Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1027. Tampere 2005.

Gunvor Kerkkonen: Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland CCCI. Helsingfors 1945.

Gunvor Kerkkonen: Utbysjordar och bygdeväxt. Ödegårdsjakt för Nyland i omprövning. Historisk tidskrift för Finland (HTF) 1973. s. 1–13.

Gunvor Kerkkonen: Kring ödemålsproblematiken. HTF 1974. s. 53–56.

Carl Fredrik Meinander: Om svenskarnes inflyttningar till Finland. HTF 3/1983, pp. 229–251.

Anneli Mäkelä: Hattulan kihlakunnan ja Porvoon läänin autoituminen myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alussa. Historiallisia tutkimuksia 109. Helsinki 1979.

Eljas Orrman: De senmedeltida ödesmålen i sydvästra Finland. HTF 1971. s. 97–113.

Eljas Orrman: Några synpunkter på utbysjordarna i Raaseborgs län. HTF 1972. s. 91–99.

Eljas Orrman: Utbysjordar – ödegårdar? HTF 1973. s. 120–132.

Eljas Orrman: Bebyggelsen i Pargas, S:t Mårtens och Vemo socknar under senmedeltiden och på 1500-talet. Hist. tutk. 131. Vammala 1986.

Eljas Orrman: Suomen keskiajan asutus. Suomen maatalouden historia I. Helsinki 2003. s. 67–86.

Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. Toim. Eino Jutikkala & al. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja N:o 4. Helsinki 1973. (b)

Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi

Henrik Jansson
henrik.jansson@helsinki.fi

Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi

Arkeologia
Kulttuurientutkimuksen laitos
PL 59
00014 Helsingin Yliopisto

Digitaalinen dokumentointi historiallisen ajan arkeologian kohteissa eilen - tänään - huomenna

Kari Uotila

Abstract

Digital documentation in historical archaeology--past, today and future

Digital documentation in Finland is proceeding from an early pioneering phase to an era of creating standards. A clear example of this was the theme days arranged by the National Board of Antiquities in November, 2007. The techniques have evolved thru the work of many developers since the beginning of the 1990s, and new methods have been created with the emphasis on tachymeter aided measuring. With the third millennium came the introduction of beam scanning, which is presently completely changing not only the traditional measuring of structures, but also the documentation of excavations. New technologies will, however, bring great changes also to excavation techniques, and resources should be directed to promote that aim. The development of tachymeter aided measuring in Finland managed somehow to bypass the scientific community, but it is to be desired that this would not be the case with the beam scanner.

Digitaalinen dokumentointi käynnistyi Suomessa 1990-luvun alussa erilaisten kenttä-tutkimusten yhteydessä. Ainakin Turun alueella varhaisimmat onnistuneet dokumentoinnit tehtiin Kuusistossa, jossa vuosien 1992–1994 aikana aloitettiin raunioiden korjauksiin liittyvät tutkimusmittaukset. Yksi suurimpia lähestulkoon kokonaan talkoil-la toteutettuja kohteita oli Kuusiston linnan paaluvarustus, joka mitattiin paalu paalulta tarkasti paikalleen. Ilman takymetriä se ei olisi koskaan onnistunut. Uusien kokeilujen innostamana aloitettiin myös Turun kaupunkialueella takymetrimittaukset vuoden 1994 alussa Aboa Vetus –museon tutkimuksissa.

Varhaisvaiheiden mittaamisen haasteet

Yksi näille varhaisvaiheiden mittauksille ominainen piirre oli se, että takymetri lainattiin joltakin mittauksia tekevältä taholta ja seuraavaa kertaa varten piti taas miettiä kone-asia uudelleen. Vielä suurempi haaste olivat ehkä ohjelmistot, joilla mittausaineisto saatiin siirrettyä johonkin muuhun ohjelmaan. GT-mittausohjelma oli joskus 90-luvun alkupuolella mullistava, kun sen koodikenttää eli mitattavaa asiaa saattoi jopa editoida ja kun siitä saattoi x- ja y -koordinaattien lisäksi siirtää myös korkeuden.

Z-korkeuden siirto omalta kohdalta oli ensi kerran mahdollista vuonna 1994 käynnistyneissä Aboa Vetus -museon tutkimuksissa. Pitkän ohjelmallisen väännön jälkeen

saatiin pisteen tai viivan korkeus siirrettyä ensin mittausohjelmaan ja sieltä autocad-suunnitteluohjelmaan. Hetken tuntui että inhimillisen mittaustiedon raja oli tyydytetty. Mutta toisin kävi.

Ajatus kaivausyksiköiden erottamisesta ja eri materiaalien eri mittaustavoista alkoi mietittyä 1990-luvun lopulle tultaessa. Viisi vuotta kestänyt takymetrin vieressä seisominen ja prisman pitäminen vaihtui joskus vuonna 1998 oman laitteen hankintaan. Kyseessä oli jo silloin 10 vuotta vanha laite - siis museokamaa. Se ehti kuitenkin palvella arkeologisena tutkimusvälineenä aina kesään 2007 saakka, jolloin se tuhoutui kaivinkoneen yliajamana Rauman keskiaikaisilla kaduilla. Oman takymetrin ja 3D-win maastomittausohjelman avulla saatettiin aloittaa historiallisen ajan arkeologisten kohteiden dokumentoinnin kehittämistyö.

Ensimmäisenä lähtökohtana oli tuolloin se, että kaivaustilanteessa pitää pystyä erottamaan toisistaan kaivausyksiköiden ja rakenteiden dokumentointi löytöjen ja näytteiden talteenotosta. Toisaalla oli kyse viivan mittaamisesta maastossa aivan kuin käsin karttaa piirrettäessä, toisaalla pistemäisen tiedon keräämisestä löytöjen ja näytteiden osalta.

Toinen johtojatous oli tuolloin se, että ohjelmiston pitää olla sellainen, että se muuntuu jokaisen arkeologin (kaivausjohtajan) tarpeita vastaavaksi. Tämä tarkoitti toisaalta koodikenttien melko vapaata käyttöä ja soveltamista kohteen ja käyttäjän mukaan. Ajatuksen pohjana oli se tosiseikka, että jokainen koulutettu arkeologi mielellään ajattelee itse ja havainnoi ja käyttää kenttädokumentointimenetelmiä omista lähtökohdistaan. Samoin arkeologian eri aikakausien ja myös teemojen dokumentointi vaatii usein erilaisia lähtökohtia dokumentoinnille. Ideaalimaailmassa

digitaalinen dokumentointi halutaan nähdä osana tieteellistä tutkimusta ja sen eteenpäin vievänä tekijänä, jolloin sen pitäisi sopeutua ja muuntua tutkimustarpeiden mukaan.

Tämä ajatus toisaalla ja toisaalla ajatus arkeologisen tiedon standardeista ovat kauniisti ilmaistuna saman kolikon eri puolia. Suomessa standardien määrittely on jäänyt digitaalisen dokumentoinnin aallossa melko lailla sivurooliin siksikin, että digitaalista tutkimusaineistoa ei juuri ole systemaattisesti kerätty kaivauksista. Meillä arkistoinnin pohjana on ollut ja on yhä paperikartta tutkimuksesta. Paperikartan kannalta kyse mittaustavoista ja niiden standardeista kentällä on toissijainen.

Kolmas tärkeä tavoite oli ajatella mittaus-tapahtumaa osana tutkimusprosessia – ei itsenäisenä ja muusta tutkimuksesta irrallisena teknisenä mittaamisena. On selvää, että esimerkiksi perinteisessä rakennusmittauksessa on oleellista dokumentoida nykyinen rakennustilanne ja mahdollisesti siihen tehtävät muutokset. Arkeologiselta kannalta oleellista on kuitenkin myös se, että nykyvaiheen mittaamiseen liittyy rakennusdetaljien dokumentointi osana rakennuksen käyttövaiheita eli muureille pitäisi mittaamisen lisäksi tehdä stratigrafinen analyysi. Työvaiheina tämä tarkoittaa ensin tehtäviä mittauksia ja sen jälkeen niiden täydentävää analyysiä eli varsinaista tutkimusta jotka molemmat toimivat samassa digitaalisessa järjestelmässä.

Cad- ja GIS-maailmat

Arkeologisen dokumentoinnin ohjelmistot voidaan jakaa kahteen ryhmään, paikkatietopohjaisiin GIS-ohjelmiin, joissa aineisto on periaatteessa kaksiulotteisena (ja korkeus tuodaan lisätietona) ja sitten CAD-pohjaiset suunnitteluohjelmat, joissa korkeusarvo on mukana periaatteessa kaikissa mitatuissa

Perinteisestä käsinpiirtämisestä ei jälkikäteen tarkasteltuna oikeastaan ollutkaan 1990-luvun alussa suurta askeleta takymetrimittauksiin. Tietokoneeseen yhdistettynä takymetrimittauksista saattaa pitää kartan piirtämisenä, jossa paperin tilalla on tietokoneen näyttö. Mittaaja päättää, mitä hän mittaa ja voi samalla verrata kertyvää aineistoa todellisuuteen. Tilannekuva Mietoisten Saaren kartanon tutkimuksilta v. 2007.

giseen kenttätöskentelyyn tehtyjä ohjelmia on myös useita muita (kuten cad-maailmassa toimivat saksalaisohjelmat ArcTron ja Kubit), mutta oikeastaan vain ruotsalaisten järjestelmä on käytössä kattavasti yhdessä maassa. Sitä on viime vuosina myös pyritty aktiivisesti levittämään muihin maihin markkinatalouden hiipiessä myös arkeologisen dokumentoinnin ohjelmistokehittämiseen. Ruotsalaisohjelman sisään on rakennettu dokumentointia ohjaava järjestelmä, joten se tuottaa periaatteessa aina valmista aineistoa arkistoihin.

pisteissä. Korkeuden myötä dokumentointi-aineisto on kolmiulotteista, mikä on yksi digitaalisen arkeologian suurimpia kysymyksiä. On kehittynyt kaksi koulukuntaa, joista toinen operoi kaksiulotteisilla tasoilla GIS-analyysien ja toinen koulukunta matkaa kolmiulotteisissa dokumentoinnissa kohti kaivausten virtuaalista mallintamista CAD-maailmasta tulevin ohjelmin. 2000-luvun kulessa GIS- ja CAD-kuilun välistä siltaa on rakennettu molemmilta rannoilta käsin (eri ohjelmilla luonnollisesti) ja on hyvin mahdollista, että seuraavalle tutkijasukupolvelle kysymys GIS- tai CAD-puolueesta on jo unohduksiin painunut asia.

Dokumentoinnin kokonaistilanne on Suomen osalta täysin toinen kuin esimerkiksi Ruotsissa, jossa lähes kaikki arkeologinen dokumentointi tehdään Riksantikvariämbetetin kehittämän paikkatietopohjaisen Intrasysohjelmistoperheen kautta. Vastaavia arkeolo-

Oleellinen kysymys nykyhetken dokumentoinnin ja digitaalisen tutkimusaineiston tallentamisessa on se, että meidän ehkä pitäisi pystyä aavistamaan tuleva yhdentyvä ohjelmistokehitys ja pyrkiä säilyttämään dokumentointiaineisto mahdollisimman laajasti luettavana ja tulkittavana myös jatkossa. Tämä tarkoittaisi sitä, että mittaus-tilanteessa hyödynnetään esimerkiksi mittausohjelmistojen kaikki mahdollisuudet, vaikkei tätä tietoa kukaan tällä hetkellä keräisikään talteen tai arvostaisi. Ajatus on niin huima arkeologian tutkimushistoriaa hiukan pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna että tuskin onnistumme siinä.

Taloudellinen ansaintamaailma ja mittaustavat

Toinen ja vähemmän haavemaailmaan liittyvän kysymyksen muodostavat minimivaatimukset. Kun Suomessakin siirrytään mitattaviin, arvioitaviin ja kilpailutettaviin

Keilaskannerin kanssa ollaan tekemisissä robottitekniologian kanssa. Keilain laitetaan tukevasti jalan päälle ja jätetään yksin lähettämään punaista 360:n asteen valokeilaa ympäristöönsä. Mielikuva siitä, että robotti on korvannut ihmisen, on ilmiselvää. Tilannekuva Aboa Vetus -museon tutkimuksista v. 2007

arkeologisiin tutkimuksiin, kenttätömenetelmät pitäisi myös dokumentoinnin osalta saada asetettua ainakin minimivaatimusten osalta selviksi. Mitkä mahtavat olla 2010-luvun arkeologisten kaivausten digitaalisen dokumentoinnin vaatimukset?

Kyse ei ole mistään muutaman arkeologin puuhastelusta vaan siitä, miten meillä tullaan jatkossa suorittamaan arkeologisia kaivauksia ja niihin liittyvää dokumentointia. Kyse on siitä, että voiko arkeologisia kaivauksia suorittaa myös taloudellisesti kannattavasti etsimällä dokumentoinnin osalta minimaalisen dokumentoinnin taso. Digitaali-tekniikka antaa suhteellisen tarkkoja ja erittäin nopeita mahdollisuuksia selviytyä dokumentoinnista niillä laatukriteereillä, jotka liitämme esim. käsin nivelmitoilla piirrettyihin tasokarttoihin. Pitääkö digitaalisesti mitatun kartan sitten olla perinteistä karttaa tarkempi, jos sen tietoinen ei kuitenkaan koskaan käytetä mihinkään muuhun kuin kartan paperille tulostukseen?

Mielestäni voidaan sanoa, että Suomessa digitaaliarkeologian pioneerivaiheen aikana (noin 1993-2007) alaa on leimannut ainakin pyrkimys kehittää parempaa dokumentointia kustannustehokkaasti niin, että tutkimuksen nouseva taso on kuitenkin ensisijainen tavoite. Pioneerien ajan voi ajatella kuitenkin olevan ohitse, kun Museovirasto marraskuussa 2007 järjesti ensimmäisen kotimaisen alan tapaamisen. Vetovastuu on siis lopultakin siirtynyt myös Suomessa valtiolliselle taholle.

Huomisen tekniikka

Digitaalitekniikan ensimmäiseen aaltoon kuului mielestäni kiinteästi takymetrin haltuunotto arkeologisena dokumentointivälineenä ja sen eriasteinen käyttö. Nyt alkavan toisen vaiheen mukana työvälineeksi tulevat nousemaan ainakin ensi vaiheessa laserskannerit, joiden käyttö on alkanut Euroopan suuremmissa maissa jo muutamia vuosia sitten. Suomessa ensimmäisiä kokeiluja on tehty vuosien 2004-2006 aikana ja vuonna 2007 uusia testejä on tehty kasvamassa määrin.

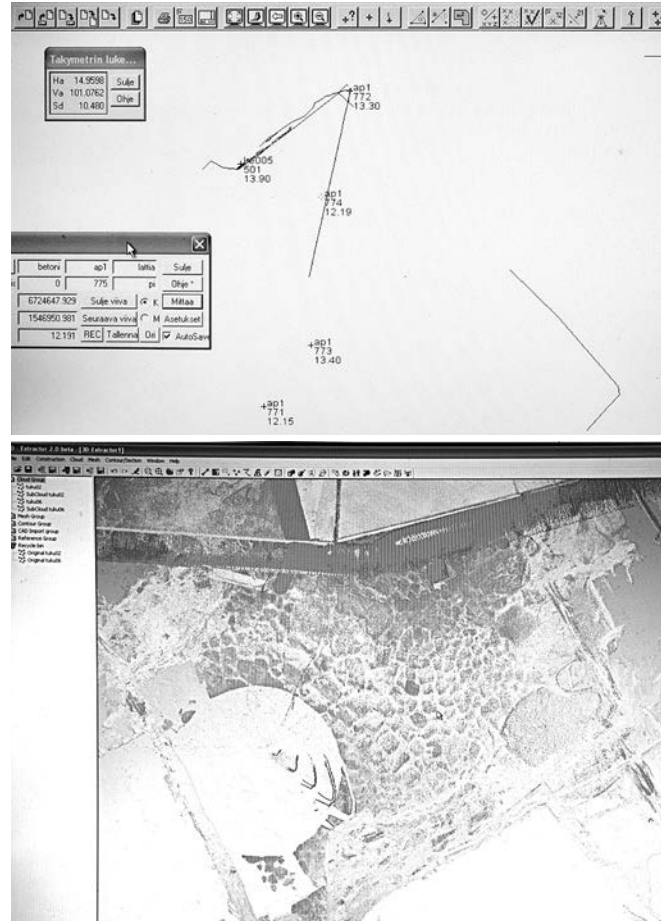
Jotain historian havinaa tuntui, kun loka-kuussa 2007 Callidus-keilain pyyhki ensi kertaa Aboa Vetus -museon raunioita ja esiin tuli valtava pistepilvi, josta saattoi nähdä häivähdyksen kivilattiaa ja muureja. Minuutissa oli enemmän pisteitä koossa kuin olimme ehtineet mittaamaan vuosien 1994-2007 aikana kaikkiaan. Tilanteessa on jotain samaa

kuin 1990-luvun alun takymetrimittauksissa, joissa ensi kertaa nähtiin jokin katulinja tai kiviseinä kolmiulotteisena. Kuvassa on jotain uutta ja hienoa, mutta samalla siihen liittyvä vaiva ja kustannukset eivät kyllä maallikolle avaudu millään tasolla. Onko keilauksesta tulevaisuuden tekniikaksi?

Tällä hetkellä keilain on kaivauksilla mielestäni samassa vaiheessa kuin takymetri 1990-luvun alussa. Tuolloin takymetriä ja sen ohjelmia piti ensin metsästää kissojen ja koirien kanssa ja sitten tinkiä testikäyttöä lähes ilmaiseksi. Aineiston sai käsiinsä, mutta sillä ei voinut tehdä mitään millään normaalikäytössä olleella ohjelmalla ja sen tulostaminen esimerkiksi paperille oli hyvin vaikeaa. Takymetriä käyttämään tarvittiin ainakin yksi totinen ja munkkilatinaa höpissyt mittateknikko, ja laitteen vierelle ei arkeologilla ollut mitään asiaa. Hyvä kun prismaa pääsi pitämään.

Keilaimen osalta mielikuva on pitkälti sama. Aboa Vetuksen mittauksiin saapuu upouusi Callidus-kone suoraan lentokoneella Saksasta ja mittauksissa on mukana saman verran väkeä kuin keskisuurilla kaivauksilla. Koneen käyttö on vielä hyvin mystisoitua ja valmista keilausaineistoa voi nähdä vilauksesta, mutta sen todellinen hyötykäyttö arkeologisessa dokumentoinnissa on vielä avoin kysymys.

Ilman kansainvälisiä esimerkkejä ja selvästikin toimivia ohjelmistoratkaisuja keilain vaikuttaisi äkkiseltään täysin turhalla helyltä kaivaustilanteessa. Suurin ongelma on ollut ja on edelleen pistepilviaineistosta siirtyminen normaalisti käytössä oleviin dokumentointiohjelmiin (vaikka Autocad) puhumattamaan GIS-ohjelmista. Tätä siltaa on kuitenkin ratkottu jo muutamia vuosia ja saatu ainakin jonkinasteisia toimivia ratkaisuja aikaiseksi kuten aikanaan ratkaistiin takymetriaineiston haasteet.

Takymetriaineistoissa mitattuun pisteeseen (ja niiden yhdistelmänä viivaan) kertyy aina mukaan informaatiota, jonka avulla voidaan siirtää oleellista arkeologista tietoa mittauskohteesta. Kuvassa käytössä 3d-win ohjelma, jossa voidaan siirtää koordinaattitietojen, pistenumeron ja viivatiedon lisäksi neljä erilaista "aihepiiriä" mittauskohteesta kuten vaikka yksikön maalaji, yksikkötunnus ja sen sijainti yksikössä ja että mitataanko profiilia tai tasoa. Tämän lisäksi voitaisiin ominaistietoon sisällyttää periaatteessa lähes koko stratigrafia-tieto, mutta sen jatkokäyttö on vielä haaste. Mittausaineistona Mietoisten Saaren kartanon pihapiiri v. 2007.

Keilauksessa saadaan yhden pisteen tai viivan sijaan miljoonia pisteitä, joille pitää jälkikäteen värin, aineistoon sidotun digikuvan tai muun analyysin avulla muokata arkeologinen tietoa. Tämä tarkoittaa sitä, että kentällä tehty mittauksellinen vaihtuu toimistossa tehtävään pistepilven muokkaustyöhön, josta suuri osa on teknistä aineiston muokkausta. Mittausaineistona Aboa Vetu-museon keilausaineisto v. 2007.

Keilain (ja ehkä myös tarkka GPS-paikannin) tulee muuttamaan arkeologisen dokumentoinnin muotoja tulevina vuosina erittäin voimakkaasti. Ainakin historiallisen ajan kaivauksilla voi ajatella edellisen suuren mullistuksen koskeneen stratigrafia-dokumentoinnin läpimurtoa 1970-90 -lukuilla. Käsien piirtämisen päivien urakka vaihtui takymetrillä ehkä tunteihin ja nyt keilaimen myötä tullaan puhumaan ehkä minuutista tai muutamista sekunneista kenttätilanteessa. Tämä tarkoittaa sitä, että periaatteessa kaivausten piirtämisvaihe nopeutuu hyvin paljon nykyisistä käytänneistä. Se ei suoranaisesti nopeuta maa-aineksen kaivamista tai seulomista, mutta siirtää kaivajien odottelutauot historiaan. Enää ei kaivauksilla synny taukoja mittaamisen takia.

Tehokkuusonnen kääntöpuolella on tieto, että keilain ei pistettä etsiessään tiedä, mitä se keilaa. Olisi mielenkiintoista nähdä ensimmäinen keilaus, joka on tehty laajemmalla kaivausalueelta suurten lehtipuiden alta ensimmäisen pakkasaamun jälkeen lokakuussa. Voisi olettaa, että kaivausten uudeksi työvälineeksi tulevat ne lähes äänettömät lehtipuhaltimet, jotka jo muutenkin ovat urbaanin syksyn merkki. Kaivausalueen sisäsiisteys palaa keilaimen myötä vanhoihin hyviin aikoihin, jossa ennen piirtämistä ja kuvaamista kaivausalueita puhdistettiin urakalla.

Keilaimen pistepilvien myötä ajatus stratigrafia-havaintojen kolmiulotteisesta havainnoista ja dokumentoinnista siirtyy uudelle tasolle. Toki takymetrin avulla voidaan maakerros mitata muotoonsa myös pohjan osalta, mutta tällaista tehdään hyvin harvoin. Keilaimen myötä kolmiulotteisuus siirtyy joka tapauksessa maakerroksista myös kiviin, tiiliin ja erilaisiin puurakenteisiin. Voidaan ajatella, että jatkuvan keilaamisen tuloksena syntyy kaivaustilanteen toinen - virtuaalinen - todellisuus. Uuden tekniikan huumassa ei ole vielä

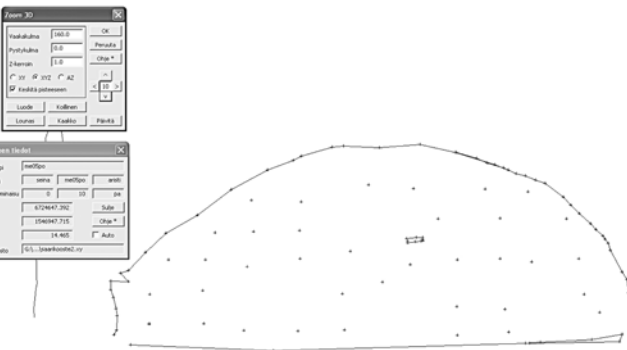
kysytty onko sellaiseen dokumentointiin tarvetta. Toki jokainen arkeologi oppii metodikurssilla, että kaivaus ja sen dokumentointi pitää tehdä niin, että tehdyt toimet voidaan jälkikäteen uudelleen hahmottaa, mutta ajatus koko kaivauksen todellisesta virtuaalimallista avaa uuden ikkunan arkeologiseen todellisuuteen. Että tulevat sukupolvet voisivat todellakin kaivaa kohteen uudelleen...

Asioiden oppimisen tuska

1990-luvun kuluessa takymetrin käyttö laajeni arkeologiseen yhteisöön ja erityisesti osaksi nuoremman sukupolven ammatillista koulutusta. Takymetrin perusteet opittiin yliopistolla ja käytännön mitta- ja muokkaustyö työkohteissa. Tuolloin ensikokeilujen ja mittausten menetelmien ja kaluston todellisen käytön välinen aika oli ehkä viitisen vuotta. Jos sama aikajänne toimii myös keilainten osalta, voidaan ajatella, että vuoden 2010 paikkeilla Suomessakin keilaimen käyttö on jo yleistymässä ja sen tehokas toiminta käynnistymässä. Kehitys voi olla nopeampakin, mikäli esimerkiksi Turussa todella kilpailutetaan tulevat kauppatorin kaivaukset ja niillä päädytään jostakin syystä käyttämään kallista, mutta tehokasta, järjestelmää.

Arkeologien ammattikunnan keskuudessa ei ole tehty kattavaa selvitystä siitä, miten laajasti takymetri on todellisuudessa otettu käyttöön dokumentointivälineenä. Yksi kysymys on kaluston ja siihen liittyvien ohjelmien todellinen opetus jo yliopistovaiheessa ja toinen on asian sisäistäminen työelämässä. Yksi vähän käsitelty kysymys on myös uuden tekniikan käyttöön liittyvä ikäkausikysymys.

Onko realistista ajatella, että keilaimen käyttö ja sen todellinen hyödyntäminen tulisi leviämään laajalle arkeologiselle kentällä? Kenet pitäisi ensi vaiheessa kouluttaa kaluston käyt-

Fotogrammetria on ollut yksi dokumentoinnin kulmakivistä jo vuosia. Digitaalikameroiden ja helppokäyttöisiksi kehitettyjen ohjelmistojen (esimerkissä Kubit-Photoplan) myötä suoraan digikuvasta dokumentointi on yksi voimakkaimmin kehittyviä dokumentoinnin sektoreita. Esimerkkinä Mietoisten Saaren kartanon päärakennuksen parhaiten säilynyt kivi- ja tiilikellari. Sen pohjoiseen päätyseinään on kiinnitetty pienet paperiset kohdistusmerkit, jotka on mitattu prismattomalla takymetrillä ja aineisto siirretty autocad-ohjelmaan, jossa kuvien fotogrammetrinen muokkaus on tehty vastinpisteiden avulla. Sen jälkeen voidaan rakenteet piirtää vektoreiksi cad-kuvaan. Tämän jälkeen käytössä on perusdokumentointi rakenteesta. Tutkimukseksi se muuttuu vasta, kun piirroksen aineisto on mahdollisuuksien mukaan analysoitu ja tulkittu.

täjiksi? Uudet opiskelijat, nuoret aktiiviset ja toimeliaat kenttääraekologit vaiko päättävässä asemassa olevat virastovaiheeseen siirtyneet toimijat? Takymetrin käyttö levisi aikanaan ensin pilottihankkeiden kautta opetukseen, mutta vasta hitaasti hankkeiden johtotasolle. Keilaimelle voisi veikata samanlaista tulevaisuutta.

Kattava dokumentointijärjestelmä vuosimallia 2007

Vuoden 2006 lopulla eri puolilla Eurooppaa järjestetyissä alan konferensseissa esiteltiin uusimpia dokumentointijärjestelmiä. Ne pitivät sisällään kolme modernia ja toisiaan täydentävää elementtiä, nimittäin takymetrin (yleensä prismaton) ja sitä tukevan laserkeilaimen ja lisäksi joko maasta tai matalalta ilmasta (joko heliumpallo tai kauko-ohjattava helikopteri) tehtävän digitaalikuvauksen ja siihen yhdistetyn fotogrammetrisen kuvankäsittelyn.

Nämä kolme erilaista aineistoa kootaan esimerkiksi autocad-ohjelmistoon, jossa eri menetelmin dokumentoidut rakenteet

ja osin myös maakerrokset erotellaan esimerkiksi stratigrafia-analyysin tai vaikkapa konservointitilanteen mukaisesti. Järjestelmien kehittämiseen osallistuvat hyvin monet Euroopan suuret yliopistot ja ne ovat ainakin tässä vaiheessa selkeästi tekniikkavetoisia - kohde on väline uusien menetelmien testaamiseen, ei vielä arkeologisen tieteen tekemistä varten. Hyvin monissa tapauksissa kohteena ovat ensisijaisesti rakennukset – joko nykyiset tai rauniot. Varsinaisten maayksikkökaivausten osalta kehitystyö on vasta alullaan.

Suomessa vastaavaa tutkimusta tehdään pienimuotoisesti monissa eri kohteissa. Turun yliopiston osalta maastokohteen fotogrammetrista dokumentointia on kehitetty erityisesti Mietoisten Saaren tutkimuskohteissa (allekirjoittanut), jossa on pyritty kuvaamaan kaivauksien vaiheet ilmastasta käsin heliumpallolla. Hattulan kirkon tapauksessa (Tanja Ratilainen) ilmakuvauksia ja prismaton takymetriaineisto on yhdistetty samaan aikaan käynnissä olevaan kirkon TKK:n keilaushankkeeseen.

Saammeko tekniikkaarkeologit Suomeen?

Suomalainen arkeologinen koulutus on elänyt viime vuoden voimakkaan uudelleenkehityksen aikaa. Muutokset ovat johtuneet osittain yliopistojärjestelmästä tulevista muutoksista ja vain osittain alan sisäisistä tarpeista. Uuden tekniikan todellisten käyttötaitojen opetus on kuitenkin kysymys, johon on pakko lähitulevaisuudessa ottaa kantaa. Onko arkeologien tulevaisuushaave se, että kaivauksille saadaan arkeologien ja kaivajien lisäksi teknikkoväki, joka hallitsee mittausvälineet ja dokumentoinnin vai se, että jatkossakin arkeologiryhmä pystyy itsenäisesti kaikkiin normaaleihin työtehtäviin? ♦

Eurooppalaisessa dokumentointikehitystyössä on viime vuosina mietitty erityisesti useampien erilaisten mittaus- ja dokumentointiaineistojen sujuvaa yhdistämistä. Keilaimen, takymetrin ja myös koko ajan tarkemmaksi kehittyvän GPS-mittauksen haasteena ovat rakenteiden yläosat ja kattorakenteet. Tätä haastetta ollaan useissa eurooppalaisyliopistoissa ratkomassa erilaisin lentävin laittein. Yleisimmät lentävät laitteet ovat heliumpalloja, joihin on kiinnitetty eritasoisia digikameroita. Toi- nen käytössä oleva kalustoratkaisu on kauko-ohjattavat pienhelikopterit, joista tällä hetkellä hienoimpia ovat nelilapaiset microdrone - laitteet (www.microdromes-austria.at).

Kuvassa Muuritutkimus ky:n suurikokoinen heliumpallo Naantalien kirkon tutkimuksissa keväällä 2007. Palloon on liitetty Canon EOS D5 kamera jolloin saadaan tarvittaessa n. 13 megan kokoisia kuvia. Yhteys kuvaus- tilanteessa on hoidettu langattomana wlan-yhteytenä maassa olevaan kannettavaan tietokoneeseen. Heliumpallon etuina voi pitää sen turvallisuutta, hiljaisuutta ja helppokäyttöisyyttä.

Kari Uotila
kari.uotila@kolumbus.fi

Muuritutkimus Ky
Suovillankatu 3
20780 Kaarina

Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun Yliopisto

Lähteet ja lisäaineistoa:

FM Nina Heiska, TKK. Keskustelut ja viestien vaihto keilausten nykytilanteesta ja kehitysnäkymistä.

Suomalainen esimerkki dokumentoinnin ja mallintamisen yhdistämisestä: <http://pompeiji.evtek.fi/flash.html>

Kansainvälisiä seminaareja ja julkaisuja:

CAA: http://caa.leidenuniv.nl/about_caa.htm

International Congress “Cultural Heritage and New Technologies” Workshop “Archäologie & Computer” www.stadtarchaeologie.at

VAST: <http://aranea.brighton.ac.uk/vast2007/index.php>

CIPA: <http://cipa.icomos.org/fileadmin/papers/Torino2005/226.pdf>, http://www.epoch-net.org/index.php?option=com_content&task=view&id=211&Itemid=306

EPOCH: <http://www.epoch-net.org/>

Mundogeo, Laser Scanning and Archaeology: http://www.mundogeo.com.br/revistas-interna.php?id_noticia=8924&lang_id=3

English Heritage, Advice and guidance to users on laser scanning in archaeology and architecture: http://www.english-heritage.org.uk/upload/pdf/3D_Scanning_accessible.pdf

Vuonna 2006 ilmestyneitä konferenssijulkaisuja:

From Space to Place. 2nd International Conference on Remote Sensing in Archaeology

Proceedings of the 2nd International Workshop, CNR, Rome Italy, December 4-7, 2006

Edited by Stefano Campano, Maurizio Forte. BAR International Series 1568, 2006.

The e-volution of Information Communication Technology in Cultural Heritage. Short papers from the joint event CIPA/VAST/EG/EuroMed 2006. Edited by M. Ioannides, D. Arnold, F. Niccolucci, K. Mania. EPOCH Publication. Budapest 2006.

Digital Applications for Tangible Cultural Heritage. Report on the State of the Union Policies, Practices and Developments in Europe. EPOCH Survey 2004/2005. Edited by F. Niccolucci, G. Geser with T. Varricchio. Budapest 2006.

Teemaan liittyvää uudehkoa tutkimuskirjallisuutta:

Doneus, Martin and Neubauer, Wolfgang. Laser scanners for 3D Documentation of Stratigraphic Excavations, in Recording, Modeling and Visualization of Cultural Heritage, Baltsavias et al., [eds.], Taylor & Francis, (2005) pp 193-203.

Huvila, Isto. The ecology of information work - A case study of bridging archaeological work and virtual reality based knowledge organisation. Åbo: Åbo Akademi University Press, 2006

Lehtonen, Hannele & Uotila, Kari. Digization of stratigraphy. Experiences from the excavation of the medieval town of Naantali.. Meta 2 / 2004 s. 57-63.

Losier L.M., Pouliet J., Fortin M. 3d geometrical modeling of excavations units at the archaeological site of Tell Arharneh (Syria). Journal of Archaeological Science 34 (2007) 272-288.

Neubauer Wolfgang. Laser Scanning and Archaeology: Standard Tool for 3D Documentation of Excavations. VIAS-Vienna Institute for Archaeological Science, Geophysical Prospection, Geodesy and Photogrammetry, University of Vienna, Austria

http://www.mundogeo.com.br/revistas-interna.php?id_noticia=8924&lang_id=3

Neubauer, Wolfgang. Leipzig - Petersstrasse 33. VIAS.

http://www.riegl.com/terrestrial_scanners/3d_projects/archaeology/_pdf/bericht_leipzig_low_resolution_images.pdf

Pavlidis G., Koutsoudis A, Arnaoutoglou F., Tsioukas V., Chamzas C. Methods for 3D digitization of Cultural Heritage. Journal of Cultural Heritage 8 (2007) 93-98.

Uotila, Kari & Tulkki, Carita. Three-dimensional excavations plans and 3dstudio Max - Experiences from the excavations of the medieval town of Naantali, Finland. CAA Gotland 2001. Archaeological Informatics - Pushing the Envelope. Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology Conference 2001. BAR 1016. s. 427-430.

Uotila, Kari. Vyborg Castle and Town Wall : 3D Modeling in Castle Research. Kari Uotila. Chateau Gaillard XXII. Voiron 2004. Caen 2006. 345-348.

Uotila, Kari & Huvila, Isto. The Education of Little Archaeologist. Reflections on the Digital Education and Training of Archaeologist Professionals. The Proceedings of the Workshop 10: Archäologie und Computer 7.-10.November 2005. Stadtarchäologie Wien. Wien 2006.cd

Uotila, Kari; Huvila, Isto; Lehtonen, Hannele & Wahlberg, Jan-Erik. Realtime intrasite documentation from above: the case of balloon-mounted wireless photography. The e-volution of Information Communication Technology in Cultural Heritage. Short papers from the joint event CIPA/VAST/EG/EuroMed 2006. Edited by M. Ioannides, D. Arnold, F. Niccolucci, K. Mania. EPOCH Publication. Budapest 2006. 213-218.

Uotila, Kari. Digital Archaeology and Medieval Castles - Moon-balls and 3d-simulations. Chateau Gaillard XXIII. Belgium 2006. (in print).

Vatanen, Isto, Lehtonen, Hannele and Uotila, Kari. Needs of a professional, needs of the public. The Proceedings of the Workshop 9: Archäologie und Computer. Stadtarchäologie Wien. Wien 2005. cd

Castella Maris Baltici IX

Pietarissa, Staraja Ladogassa, Novgorodissa,
Pihkovassa ja Ivangorodissa 30.8.-6.9.2007

Aaro Söderlund ja Kari Uotila

Itämeren alueen linnatutkijat matkasivat elosyyskuun vaihteessa viikoksi Venäjälle joristeilyseminaariin. Suomalaisdelegaation muodostivat Knut ja Leila Drake sekä allekirjoitaneet. Mukaanpääsyn edellytyksenä oli täyspitkä esitelmä valmiina luovutettavaksi järjestäjille jo Nevajokirannassa Pietarissa. Seminaarin teemana oli ”Linnat rajalla - eri aspekteista” ja tätä teemaa suuri osa esitelmistä ainakin jollakin tavalla sivusi. Viikon mittaiseksi ajateltu jokilaivaristeily supistui veden vähyiden vuoksi muutamaaan päivään, mutta venäläisen jokilaiva ’Velikij Novgorodin’ tunnelma ja matka sillä Pietarista Nevaa, Laatokkaa ja Volhovin jokea ylös vanhaan Laatokan kaupunkiin oli seminaarin aloituksena loistava ja painui kaikkien matkalaisten mieleen. Tiiviin ja idyllisen jokilaivan jälkeen matka jatkui linja-autolla Novgorodiin, Pihkovaan ja Ivangorodiin ja sieltä vielä loppuvierailulle Viipuriin.

Heti matkan aloituspäivänä Pietarissa (perustettu 1703) nousi esiin kysymys vanhasta Nyenin eli Nevanlinnan ruotsalaislinnoituksesta, joka edelsi Pietaria. Vuonna 1256 ruotsalaiset, suomalaiset ja hämäläiset yrittivät rakentaa ensimmäistä Nevanlinnaa; vuosina

1283–1284 ruotsalaiset tai saksalaiset tekivät täältä sotaretken Nevajokea ylös Laatokalle; vuosina 1299–1300 Torkkeli Knutinpoka onnistui rakentamaan Nevan suuhun vahvan Landskronan linnoituksen, jonka Novgorod kuitenkin tuhosi heti 1301. Vuosina 1573 ja 1583 ruotsalaiset linnoittivat jälleen Nevan suun, ja ilmeisesti samalle paikalle perustettiin viimein vuonna 1611 Nyenskansin linnoitus. Se suojaasi ruotsalaista Nyenin kaupunkia (perustettu 1606). Venäläiset valtasivat ne 1703 ja perustuvat niiden sijaan, muutama kilometriä alavirtaan Pietari-Paavalin linnoituksen ja Pietarin kaupungin. Nykyään Nyen sijaitsee Nevan pohjoisrannalla Nevski prospektin pohjoispäässä, ja sen paikalla on vanhoista ruotsalaistyeistä tehty monumentti.

Nyt Nyenskansin paikalle ollaan rakentamassa kaasujätti Gaspromin jättiläismäistä, 300 metriä korkeaa lasisuikulapilvenpiirtäjää. Sen perustamistyöt tulevat tuhoamaan perusteellisesti koko linnoituksen alueen. Paikallisten arkeologien mukaan alueen kaivauksien suunnittelu oli laiminlyöty ja pilvenpiirtäjä on lisäksi rakenteilla Pietarin maailmanperintökohteeseen, jonka matalaa horisonttia eivät uuden ajan rakennukset vielä pilaa.

Gaspromin päämajan tulisi valmistua suunnitelmien mukaan vuoteen 2012 mennessä.

Esitelmistä

Varsinaiset seminaariesitelmät alkoivat Pietari-Paavalin linnoituksessa **Knut Draken** esitelmällä Helsingborgin linnan uusimmista tutkimuksista, ja päättyivät seitsemän päivää myöhemmin **Kari Uotilan** katsaukseen Hämeen ja Kuusiston linnoista eriaikaisina rajalinnoina, ja kysymykseen siitä, millaisia nämä linnat olivatkaan eri vaiheissaan. Väliin mahtui lähes neljäkymmentä mielenkiintoista, pääosin saksan ja englanninkielistä esitelmää, joissa hyvin selvisi sekä Venäjän alueen linnojen tai paremminkin linnoitusten historia että uusin tutkimustilanne muualla Itämeren alueella. **Aaro Söderlund** esitteli Bornholmin muinaislinnavuorta Turun Saaristosta. Suomen lähialueilta mielenkiintoisimpia olivat ehkä virolaisten useat esitelmät, joissa käsiteltiin esimerkiksi Viljandin ja Toolsen linnan uusimpia tutkimuksia. Ruotsista ja Tanskasta esiin nousivat Malmön ja Helsingborgin linnat ja myös Jyllannin niemimaan eteläosan nykymaisemasta lähes kokonaan kadonneet puu- ja kivilinnat ja vähälle huomiolle jäänyt Unionikuningas Erik Pommerilaisen (Tanskan kuninkaana 1396–1439) linnojen suurtuotanto Tanskassa.

Yksi suomalaisissa erityistä huomiota kiinnittänyt ajatus oli useammankin tanskalais-tutkijan esiin nostamat pohdinnat 1100–1200-lukujen vaihteen varhaisista kivilinnoina, jossa rakentamisen lähtökohtana olisi ollut ristiretkitoiminta Itämeren alueella.

Äkkiseltään ajatus Pohjois-Euroopan suurimman keskiaikaisen linnoituslaitteen, Hammershusin piispanlinnan rakentamisesta kauas Bornholmin saarelle juuri Suomen-

Kuvat: Aaro Söderlund.

1990 Pietarille ja lukuisille sitä ympäröiville linnakkeille hankittiin suojelustatus, kuitenkin poislukien Nyenskans. Sen sijaan se kuulune Nevaa ja sen rantoja suojelevan maailmanperintöstatuksen piiriin (WHS 1990 / 540-029 River Neva with Banks and Embankments).

Asia oli kaikkien seminaarilaisten mielestä vakava, mutta ajatus julkilausumasta, jossa seminaariin osallistujat neuvoisivat Venäjän hallitusta noudattamaan kansallisia ja kansainvälisiä lakeja ja sopimuksia oli monille osallistujille uusi ja melko vaikeasti nieltävä. Tästä alkujaan puolen sivun julkilausumasta kehittyi sitten koko seminaarin läpäissyt punainen lanka. Sen sisältöä ja muotoa muokattiin useaan otteeseen ja asian pysähtyminen seminaarissa oli muuten loistavasti sujuneissa järjestelyissä iso kivi kengässä sekä professori Mikhail Milchikille että järjestelyvastaava Sergei Troianovskylle. Ajatus *castella*-kokouksen käyttämisestä paikallisen museaalisen tai laajemman poliittisten vaikuttamisen välineenä oli kuitenkin uusi, ja olisi vaatinut parempaa ennakkovalmistelua.

lahdelle kohdistuvien ristiretkien tukikohdaksi tuntui hiukan hämmäntävältä. Olisi voinut ajatella, että Bornholmin saarta paremmin tuollainen kivinen ristiretkilinna olisi ollut parempi sotilaallisen ja poliittisen voimankäytön ja -näytön väline jossain lähempänä kohdealuetta. Suomalaisessa keskiajan tutkimuksessa viime vuosina ehkä vähemmälle huomiolle jäänyt varhainen tanskalaistoiminta Suomenlahdella näyttää kuitenkin olevan merkittävä selittäjä Tanskan historiassa.

Ruotsalaistutkija **Sten Skansjön** tutkimukset keskiajan Tanskan ja Ruotsin välisestä linnat-
tomasta rajalinjasta, jossa Skoonen (Tanska) ja Smoolannin (Ruotsi) väliset metsäalueet muodostavat luontaisen rajan, toi mieleen vastaavan tilanteen Suomen itärajalla. Hänen mukaansa rajan pinnassa asuvat ihmiset solmivat sekä avioliittoja että paikallisia rauhoja, ja kävivät paikallisia sotia tai kahinoita ruohonjuuritasolla valtakunnan politiikan

ohitse ja sivuitse. Näin varmasti on monilta osin ollut tilanne myös Suomen itärajalla läpi vuosisatojen. Harvaan asutulle metsävyöhykkeelle ei kovin helposti rakennettu ja ylläpidetty linnoja.

Yksi seminaarin papereista oli Kuusisto-
tutkijalle ylitse muiden. Malborgin ja muiden ritarikuntalinnojen tutkijana tunnettu puolalaistietäjä **Kazimierz Pospieszny** esiteli ensin keskiaikaisen taiteilijan kuvaamaa ritarikuntalinnaa ja sen puolustajia pakana-
maan petojen keskellä. Pospiesznyyn mukaan tällaisten maalausten esikuvana oli erityisesti Thornin (Torunin) linna saksalaisen ritarikunnan ja Puolan kuningaskunnan rajalla, keskellä nykyistä Puolaa. Hänen mukaansa Thorn on tyypillinen rajalle rakennettu, poliittista voimaa manifestoiva ritarikuntalinna. Suomalaisittain asian tekee mielenkiintoiseksi se, että Kuusiston linnan pohjaratkaisun esikuvia on varhaisemmassa tutkimuksessa

Pietari-Paavalin linnoituksessa järjestetyn alkutilaisuuden ensimmäinen esitelmöitsijä oli Knut Drake.

(C.J. Gardberg) etsitty ritarikunnan alueilta, ja tuolloin on erityisesti Thorn mainittu mahdollisena esikuvana.

Tätä kautta Kuusiston piispanlinnakin olisi nähtävissä rajalinnana - joko sisämaan tai rannikon suuntaan. Suuret tulkinnot vain eivät aina kestä tylsiä arkeologisia muurihavaintoja. Viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana Kuusiston linnan varhaisin asemakaava onkin muuttunut monella tapaa, ja yhteys Thornin ritarikuntalinnan pohjakaavaan on ikävä kyllä katkennut.

Matkakohteista

Seminaarien matkakohteet avautuvat jokaiselle tutkijalle omanlaisinaan. Joillekin korjatut muurit, onnistuneet näyttelyt ja kauniit puutarhat ovat tärkeä osa seminaarimatkaa, toisille taas juuri omaa tutkimusteemaa sivuavat aiheet ja pienetkin rakenteelliset piirteet.

Suomalaiselle arkeologille yksi matkan huippuhetki oli Pihkovassa oleva kaupunki-arkeologisia kohteita esittelevä museo, jossa oli mm. pienoismalli, joka esitti talon kellari-kerrosta ja siellä pientä kivistä huonetta. Mallin pieneen kellarihuoneeseen oli laitettu asustamaan karhu, jota sitten syötettiin aidan läpi. Kysyttäessä selvisi, että kyseessä oli maantapa, jossa karhuja pidettiin kellarissa, kunnes ne sokeutuivat pimeässä. Sen jälkeen niitä voitiin vaaratta käyttää lemmikkeinä ja juhlien huvituksena. Tavan arkeologisista taustaa ja perusteita kysyttäessä selvisi että ilmiö oli saatu arkeologisesti todennettua kellarin maakerroksista, sillä sieltä oli löytynyt karhun kynsiä. Mielenkiinnolla voi vain jäädä odottamaan, milloin ensimmäinen 'karhukellari' huomataan esimerkiksi Turusta. Siihen tarvittavia karhunkynsiä on meiltäkin jo löydetty.

Linnatutkimuksen kannalta yksi matkan kohokohtia oli pieni Porkhovin linnoitus (1430–1475) Pihkovan lähettyvillä. Aleksanteri Nevskin sanotaan perustaneen sen Novgorodin ja Pihkovan välisen tien varrella olevan joen ylittävään kahluupaikkaan vuonna 1239. Tuo maavalli- ja puulinna paloi 1387, ja rakennettiin pikapikaa uudestaan kivistä 1300 m alavirtaan (pohjoiseen). Kävimme molemmissa kohteissa. Linnan ja läheisen kylän väki oli järjestänyt meille hienon vastaanoton, ja selvästi seminaariryhmän tulo oli suuri tapahtuma paikallisille. Linna itsessään oli restauroinnin kannalta kuin painajaisuni, ilman kattoa olevine korkeine torneineen ja romahkamassa olevine holvineen. Mutta ehkä juuri siksi linnan alkuperäiset rakenteet olivat niin hyvin nähtävissä. Linnan kiilakivitetty porttitori oli kuin Visbyn kaupunginmuurista ja sen onkaloissa ryömiessä tuntui kuin olisi katsonut Turun linnan länsitornin rakenteita.

Monille skandinaaveille Novgorodia ('uusi-kaupunki') edeltäneellä Rurikin Gorodishella ('Rurikin vanhakaupunki') käynti oli yllätyksellinen. Kaivaustilanteessa keramiikka ei aina saa aivan samaa huomiota kuin muu löytöaineisto. Kaivausalueen vierellä kohoavat hukkakeramiikkakeot saivat monet arkeologit keräämään muistoiksi lähes kokonaisia astioita - ja hämmästelemään venäläisten arkeologisen aineiston talteenottotapaa.

Novgorodissa matkalaiset pääsivät seuraamaan ilmeisesti Venäjän vanhimman säilyneen asuinrakennuksen, ja samalla Novgorodin lähes ainoan keskiaikaisen asuinrakennuksen – sankarirakentaja-arkkipiispa Eufemios II:n (1429–1458) goottilaistyyllisen (!) residenssipalatsin vuodelta 1433 – tutkimuksia ja uudelleen konstruktiointia. Rakennusarkeologisen tutkimuksen tasosta – joko menneestä tai nykyisestä – kertoi jotain se, että rakennus

Kaprion linnan hieno arkkitehtuuri teki suuren vaikutuksen!

oli dokumentoitu jo 1950-luvulla, joten sen muurien stratigrafiseen lukemiseen ei enää tarvinnut keskittyä. Ei vaikka esillä olivat kaikki talon eri ikäiset ikkunat, ovet ja muut rakenteet, pintalaasti pois hakattuna. Näiltä pohjilta suoritettava uudelleenrakentaminen näyttikin mm. tuottavan tilanteen, jossa vanha suippokaari-ikkuna-aukotus rakennuksen itäpäädyssä ja uudet goottilaistyylliset ruodeholvit sen pääsalissa eivät tahtoneet oikein sopia yhteen.

Oli yllätys, että Venäjän vanhin säilynyt pyhäkkö, Novgorodin Pyhän Viisauden katedraali (1045–1050) heti palatsin vieressä sijaitsi alkuaan noin 230 m halkaisijaisen pyöreän maavalli- ja puulinnakkeen keskipisteenä. Novgorod oli ympyräkaupunki peräti 258 vuoden ajan, ennen kuin nykyisen Detinets-Kremlin maapäähkinän tai munuaisen muotoon rakennettujen kivimuurien ensimmäi-

nen versio rakennettiin vuonna 1302. Tässä suhteessa se muistutti esimerkiksi Lyypekkiä edeltänyttä pyöreää Leubicea.

Sen jälkeen, kun Moskova oli vallannut Novgorodin vuonna 1478 ja vapautunut mongolivallasta vuonna 1480, aloitti se Novgorodin vanhojen linnojen uudelleenrakentamisen tiilestä. Apuna käytettiin Iivana III:n Venetsiasta ja Firenzestä kutsumia italialaisia arkkitehteja. Heidän työtään saa yhä ihailla esimerkiksi Novgorodin Kremlin torneissa (1480-l), joille löytyy näköisverrokkeja Italiasta. Ivangorodin (1499 ja 1507–1509) linnoitustaiteelle löytyy vastineita mm. Milanon linnasta. Myös Kaprion linna (1520–1525) Inkerissä teki arkkitehtiin suuren vaikutuksen.

Korjaamattomat linnat olivat antoisimpia. Sen sijaan rankka rekonstruoiminen esimerkiksi Staraja Ladogassa ja Pihkovassa herätti kii-

Staraja Ladoga.

vastakin keskustelua siitä, missä menee liiallisen rekonstruoinnin ja asiallisen konservoinnin raja.

Matkailu avartaa aina

Venäjän linnojen kierroksen jälkeen paluu arkeen päättämään kenttätyövaihetta Kuusiston piispanlinnaan tuntuu toisenlaiselta. Nähtyjen perusteella pitää vain olla iloinen, että se on sentään saatu nykyiseen kuntoon ja saadaan vuonna 2009 päättyvän työn aikana suurelta osin ainakin pikakorjattua. Laastia vaan avoimien saumojen päälle niin huolet voidaan siirtää tulevalle polvelle. Muutama vuosittain irtoava kivi ja auki jäävät muuraussaumat tuntuvat melko pieniltä huolilta kokonaisten linnojen hajotessa naapurissa.

Linnojen huollon puute toisaalta, ja liiallinen rekonstruointihalukkuus toisaalta, sekä vanhojen kaupunkien – erityisesti Novgorodin – hätkähdyttävä muutos ökytalojen ja sortuvien puutalojen rytmittäessä vanhan kaupungin maisemaa, ja erityisesti kysymys Pietarin tornista toivat uuden ulottuvuuden koko seminaarille. On selvää että monissa linnois-

sa korjaus- ja suojaustyöt – puhumattakaan huollosta – ovat pahasti kesken tai aloittamatta kokonaan. Korkeat yli kymmenmetriset tornit ovat katottomina jatkuvassa sortumavaarassa ja linnojen turistipalvelut on tehty vain venäjänkielisille matkailijoille. Toisaalta harva kohteista täyttäisi EU-normistoja linnojen turvallisuuden osalta

Castella Maris Baltici VIII oli valmistunut

Ieva Osen ja Anders Caunen johdolla järjestetty Castella-kokous Latviassa sujui niin ammattitaitoisesti että tuskin kenellekään jäi epäilystä siitä etteikö julkaisukin tulisi ajallaan. Pienen kohteliaan painostuksen ja erilaisten rahoituskuvioiden jälkeen kirja tuli ulos painosta juuri elokuussa 2007. Latvia-laisten uroteon jälkeen castella-julkaisuissa oli palattu hyvään rytmiin.

Suomalaisten kirjat on jo maksettu ja ovat joko matkalla Suomeen tai vielä tällä hetkellä tilapäisvarastossa Viron puolella. Niitä voi kysyä seuran toimihenkilöiltä.

Castella Maris Baltici 2009 Suomeen

Castella 2009 päätettiin järjestää jälleen Suomessa, mistä kaikki alkoi 18 vuotta sitten. Samalla nämä linnabiennaalit pyörähtävät toiselle kierrokselleen. Halukkuutta kokouksien jatkamiseen ja uusien teemojen löytämiseen tuntui riittävän vielä vuosiksi eteenpäin. Vuoden 2009 teemaksi muotoutui ‘linnatutkimus tulevaisuudessa’ ja ‘uudet menetelmät ja tutkimuskysymykset’. Tällä tavoin on haaveena avata mahdollisuuksia ajatella keskiaikaista linnaa monien tutkimuskysymysten kautta ja liittää linnoissa tehtyä arkeologista tutkimusta laajemmin keskiajan historian ja arkeologian tutkimusteemoihin.

Suomalaistutkijoilla on – raskaan valmistelu- ja järjestelytyön ohella – ainutlaatuinen mahdollisuus esitellä uusia näköaloja kansainväliselle tutkijakunnalle. Tältä pohjalta järjestäjät toivovat linnatutkimuksen piirissä olevilta tutkijoilta alustavia yhteydenottoja, jotta voimme suunnitella suomalaistutkimusta

mahdollisimman hyvin esittevän kokouksen Raaseporissa ja Hämeen linnassa elokuussa 2009.

Alustavasta innokkuudesta esitelmän pitämiseen tai vaikkapa posterin esittelyyn voi ilmoitella tässä vaiheessa Kari Uotilalle vaikka sähköpostiin kari.uotila@kolumbus.fi. ♦

Aaro Söderlund
aaro@soderlund.fi

Hangslax 21660 Nauvo

Kari Uotila
kari.uotila@kolumbus.fi

Muuritutkimus Ky
Suovillankatu 3
20780 Kaarina

Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun Yliopisto

*Venäläisistä isännistämme Sergei Troianovsky
ja Aleksanteri Saksa*

Ivangorod Pajarien piha.

Medieval Europe Paris 2007

Opiskelijan näkökulma konferenssiin

Tuuli Heinonen, Anna-Maria Salonen, Elina Terävä

Neljäs kansainvälinen keskiajan arkeologian konferenssi Medieval Europe järjestettiin 3–8.9.2007 Pariisissa. Suuntasimme konferenssiin Helsingin yliopistosta kuuden arkeologian opiskelijan voimin. Allekirjoittaneiden ohella matkassa olivat Hanna Kivikero, Nora Salonen ja Riikka Tevali. Matkamme tarkoituksena oli kuulla lisää meitä kiinnostavista historiallisen ajan arkeologian ajankohtaisista kysymyksistä sekä tutustua Pariisiin. Konferenssin ohjelma koostui arkipäivinä järjestetyistä luennoista, iltaisista vastaanotoista eri puolilla Pariisia sekä vierailuista museoihin ja arkeologisille kaivauksille. Tämän lisäksi viikon aikana oli runsaasti aikaa tutustua itsenäisesti niin Pariisin nähtävyyksiin ja museoihin, kuin ulkomaalaisiin arkeologeihinkin.

Konferenssi kattoi laajasti eri aihealueita historiallisen ajan arkeologian parista. Käsitellyiksi tulivat niin maaseudun kuin kaupunkienkin tutkimus, sekä erilaiset metodologiset lähestymistavat. Matkajoukkoamme kiinnostivat eniten hautausten ja maaseudun arkeologia, ja molempia tarjottiin onneksi ohjelmassa runsaasti myös englanniksi. Muuten konferenssin kielipolitiikka aiheutti välillä päänsäiväystä kielitaidottomille, sillä suuri osa luennoista ja jaetusta informaatiosta oli ranskaksi – mukaan mahtui tosin luentoja myös italiaksi, espanjaksi ja venäjäksi.

Luentojen parasta antia oli mahdollisuus tutustua muiden maiden historiallisen ajan arkeologian tämän hetkisiin tutkimuskysymyksiin. Esitelmät käsittelivät enimmäkseen

yksittäisiä tutkimuskohteita, joihin syvennyttiin tarkemmin, kuten esimerkiksi Sigtunan keskiaikaiset kalmistot ja keskiaikainen Toscana. Muiden maiden erilaisten kohteiden tutkimuksesta kuuleminen sai meidät pohtimaan, voisiko muualla käytettyjä tutkimusmenetelmiä soveltaa myös Suomen kohteilla. Etenkin skandinaavien esitelmistä sai hyvää vertailumateriaalia suomalaiseen tutkimukseen. Toisaalta oli kiinnostavaa kuulla myös

muun Euroopan keskiaikaisista kohteista, jotka usein eroavat paljonkin pohjoisen kohteista niin luonteeltaan kuin iältään. Esitelmien jälkeinen keskustelu oli valitettavasti tuttuun tapaan usein melko vaisua, mutta toisinaan hyvät kysymykset valaisivat käsiteltyjä aiheita paremmin.

Mikä konferenssin kielipolitiikan ansioista tuli menetettyä luentojen osalta, korvautui ulkoisilla puitteilla. Suomalaisen näkökulmasta katsottuna useimmat luentotilat ja vierailukohteet olivat totuttua näyttävämpiä rakennuksia. Pääosa luennoista pidettiin Ranskan taidehistorian instituutin, Institut National d'Histoire de l'Art:n (INHA), ja Sorbonnen yliopiston tiloissa. Pääsimme myös tutustumaan niin Clunyn keskiaikamuseoon viinilasi kädessä, kuin Ranskan arkeologiseen museoon, joka sijaitsee entisessä kuninkaanlinnassa Chateau de Saint-Germain-en Layessa, parinkymmenen minuutin junamatkan päässä Pariisista.

Retket kiinnostaviin kohteisiin olivatkin yksi konferenssin antoisimmista puolista. Pääsimme näyttävän arkeologisen museon lisäksi tutustumaan satavuotisessa sodassa tuhoutuneen linnan, Chateau d'Orvillen, kaivauksiin Pariisin ulkopuolella sijaitsevassa Louvresin kylässä. Nyt linnan kaivausten yhteydessä kohdetta rekonstruoidaan ja pääsimmekin seuraamaan korjaustöiden eri vaiheita. Tutustumiskierroksen jälkeen saimme maistella keskiaikaiseen tapaan valmistettua viiniä, leipää ja tuulihattuja.

Konferenssin hyviin puoliin kuului myös se, että pääsimme tutustumaan ilmaiseksi useisiin Pariisin museoihin. Katsastimme muun muassa Louvren perusteellisesti, mutta aikaa riitti myös muihin kohteisiin, joista etenkin katakombit herättivät suurta innostusta joukkomme tulevien osteologien parissa. Torstai-

Ranskan arkeologisen museon pihalla.

INRAP:n vastaanotolla Clunyn keskiaikamuseossa.

ilta kului siivillä Clunyn keskiaikamuseossa, jossa olimme INRAP:n (Institut National de Recherches Archéologiques Préventives), Ranskan ”Museoviraston vastineen”, vieraina. Kokoelmiin tutustumisen lisäksi nautittiin tarjoilusta museon yrttitarhassa, jossa viljellään keskiaikaisia yrttejä.

Kaikkiaan konferenssi oli mielenkiintoinen kokemus opiskelijalle, joita oli konferenssissa lisäksemme kovin vähän. Voimme kuitenkin lämpimästi suositella osallistumista myös niille, jotka eivät vielä ole ehtineet valmistua, koska konferenssi tarjoaa paljon uusia ja mielenkiintoisia näkökulmia keskiajan tutkimukseen. Lisäksi se antaa mahdollisuuden tavata kiinnostavia ihmisiä arkeologian parista myös muualta maailmasta. Kaikkiaan osanottajia konferenssissa oli vajaa 500, Suomesta mukana olivat meidän lisäksemme Georg Hag-

grén ja Henrik Jansson Helsingistä sekä Auli Tourunen Turusta. Suunnitelmissamme onkin suunnata myös seuraavaan Medieval Europe – konferenssiin vuonna 2012, missä se ikinä järjestetäänkään! ♦

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Anna-Maria Salonen
anna-maria.salonen@helsinki.fi

Elina Terävä
elina.terava@helsinki.fi

Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
PL 59
00014 Helsingin Yliopisto

Ikuinen raunio?

-seminaari rauniokohteen tutkimuksesta, hoidosta ja suojelusta

Aboa Vetus & Ars Nova -museossa 12.–13.2.2007

Puhujina mm. dos. Kari Uotila, dos. Markus Hiekkänen, konservaattori Lasse Mattila, arkkitehti Tuija Lind, yli-intendentti Mikko Härö, yli-intendentti Sakari Mentu ja museonjohtaja Johanna Lehto-Vahtera

Tarkempi ohjelma ilmoitetaan myöhemmin

Lisätiedot: museonjohtaja Johanna Lehto-Vahtera, Aboa Vetus & Ars Nova
johanna.lehto-vahtera@aboavetusarsnova.fi puh 02 2794919

CHAT 2007 – seminaari

22.–24.11.2007 Sheffieldissä

Nuoria vihaisia miehiä vuodelta 1969

Risto Nurmi & Timo Ylimaunu

CHAT (Contemporary and Historical Archaeology in Theory) 2007 –seminaari järjestettiin marraskuun loppupuolella Keski-Englannin teräskaupungissa, Sheffieldissä. Seminaarin aiheena oli Faith, Hope and Charity: Finding Belief, Desire, and Benevolence in Archaeologies of the Recent Past. Hyvistä järjestelyistä vastasi ARCUS (Archaeological Research and Consultancy at the University of Sheffield) tri James Symonds’n johdolla. Tapahtuman pääsponsoreina toimi Suomessakin tunnettu teräsyhtiö Outokumpu ja tiedekirjoja kustantava Springer. Seminaarin esitelmistä suurimman osan pitivät luonnollisesti englantilaiset ja seuraavaksi eniten yhdysvaltalaiset. Suomalaiset pitivät kaksi esitelmää, irlantilaiset, espanjalaiset ja australialaiset kukin yhden. Näiden lisäksi yleisön joukossa oli myös ruotsalaisia ja tanskalaisia historiallisen ajan arkeologeja.

Seminaarin avausesitelmissä selvitettiin englantilaisten suhdetta kuolemaan ja sitä, mitä englantilaiset ajattelivat kuolleista. Tri Sarah Tarlow tarkasteli uuden ajan alkupuolen kirjallisuuden kautta sielun asuntoa, joka kuoleman yhteydessä maatui ja mätäni. Sielun pelastus tuli ainoastaan uskon, ei hautapaikan kautta. Katolinen usko vaikutti hänen mukaansa vielä reformaation jälkeenkin Englannissa, koska ihmiset arvottivat alttarin lähellä olevat hautapaikat arvokkaammiksi kuin kauemmat tai kirkkomaan haudat. Tri Annia Cherryson selvitti sitä, mitä tapahtui sairaaloissa tai työlaitoksissa kuolleille, joita omai-

set eivät lunastaneet. Monet näistä päätyivät ennen lopullista hautaamistaan lääketieteenopiskelijoiden harjoitusvälineiksi, mikä kävi selväksi vainajista irrotettujen ja/tai sahattujen pitkien luiden analyyseistä.

Yleisestä esitelmän pitotavasta raikkaan poikkeuksen teki amerikkalainen tri Emily Weglian, joka osittain lauloi esityksensä. Hänen tutkimusaiheenaan oli amerikkalaisten kansanlaulujen kuoleman ja hautaamisen kuvaukset. Hän keskittyi etenkin etsimään viitauksia hautauksiin ja vainajan hautaamiseen arkussa tai ilman sitä. Laulujen tekstit olivat pääasiassa sisällissodan aikaisia, siis 1860-luvulta, mutta hän käsitteli myös varhaisempaa laululyriikkaa.

Espanjalainen tri Enrique R. Gil Hernández tarkasteli Espanjan sisällissodan aikaisen joukkohaudan tutkimuksia. Heti sodan jälkeen ammuttiin Almansan kaupungin lähistöllä 117 tasavaltalaista poliittista ja yhteiskunnallista johtajaa. Vainajien luustosta tehtyjen tutkimusten perusteella vankeja oli kidutettu, osaa hyvinkin julmasti, ennen teloitusta. Mikä pahinta, kaivaustutkimusten jälkeen kaivauspaikalle oli ilmestynyt vainajia vähätteleviä ja loukkaavia kirjoituksia, joista esimerkkinä: ”Teloitettuja ei murhattu vaan he olivat saaneet ansionsa mukaan”.

Arkeologia herättää selvästikin kuumia poliittisia tunteita. Heräisiköhän Suomessakin vastaavia, josko meillä ryhdyttäisiin tutki-

maan sisällissodan aikana teloitettujen ruumiita. Meidän kuvammehan vuoden 1918 tapahtumista tulevat etenkin Väinö Linnan Täällä Pohjan tähden alla –romaanista ja sitä kuvittavasta Edwin Laineen elokuvasta. Saa-taisiinko meillä tiedotusvälineet kirjoittamaan Lappeenrannan Huhtiniemen 'pettymyksen' jälkeen suomalaisten todella teloittamista vainajista ja joukkohautoista? Espanjalaisilla ei muuten ollut aikomusta tunnistaa joukkohaudan vainajia, vaikka heillä on siihen mahdollisuus. Teloitettujen omaiset olivat toivoneet, että vainajat haudataan tunnistamatta uudelleen ja kunnolla, mutta yhdessä, koska he kuolivat yhdessä.

Seminaarin teemasta johtuen moni esitelmä käsitteli uskontoon liittyviä asioita. Esitysten keskeisenä teemana olivat usein eri uskontokunnat ja niiden väliset suhteet sekä niiden ilmeneminen arkeologisessa aineistossa. Tämä on seikka, jota skandinaavinen tutkija ei yleensä joudu pohtimaan tutkiessaan kotimaista aineistoa. Useissa esitelmissä tarkasteltiin kirkkojen asemaa etenkin englantilaisten, mutta myös skotlantilaisten ja suomalaisten kaupunkien topografiassa tai näiden ulkopuolella. Hauta- ja sotamuistomerkkejä analysoitiin myös muutamissa esitelmissä. Yhdysvaltojen Baltimoressa tehdään nykyisin ensimmäistä kertaa kaupunkiarkeologista tutkimusta, joka keskittyi kahden viimeisen vuosisadan aikaiseen kaupunkikuvan muutokseen. Esitys antoi virikkeitä maisema-arkeologiseen kaupunkitutkimukseen, joka meillä on ollut etenkin arkkitehtien ja kulttuurimaantieteilijöiden käsissä. Meilläkin kaupunkiarkeologista tutkimusta tulee tehdä myös parin viime vuosisadan aikaisesta muutoksesta, koska kaupunkistumisprosessi on pitkä jatkumo, jolla ei ole loppua. Materiaalisen kulttuurin ja urbaanin maiseman merkitysten muutosta ajassa tulisi tulkita meilläkin enemmän.

Muutamissa esitelmissä pitäydyttiin esineistössä ja niihin liittyneissä merkityksissä. Brent R. Fortenberry ja Travis G. Parno keskittyivät eräästä varhaisimmasta Amerikkaan perustetusta koloniasta, Jamestownin siirtokunnasta löydettyihin katolisiin esineisiin. Heidän mukaansa löydetty esineistö viittaa siihen mahdollisuuteen, että oletetusti tiukan protestanttisessa siirtokunnassa olisi ollut myös katolilaisia jäseniä. Tri Carolyn L. White tarkasteli esitelmässään 18. ja 19. vuosisadan vaatetukseen liittynyttä esineistöä sekä Yhdysvalloissa että Britanniassa. Hän oli havainnut, että amerikkalaisten vaatetukseen liittynyt arkeologinen esineistö vaikutti yksilöllisemmältä kuin englantilaisten.

Anglo-amerikkalainen painotus toi myös esille sen, että sikäläinen historiallisen ajan arkeologia – tarkemmin historiallinen arkeologia – on todella antropologiaa. Meille enemmän historian koulutuksen kautta opin saaneille tällainen painotus oli ajoittain suorastaan häiritsevää. Varsinainen arkeologia tuntui välistä jäävän sivurooliin. Toisaalta monet tutkitut kohteet olivat niin nuoria, jopa 1900-luvulta, että Suomessa ne tulkittaisiin moderneiksi ja tuhottaisiin tutkimatta. Ääriesimerkkinä voidaan pitää esimerkiksi PhD Laura McAtacneyn tutkimuksia Belfastin vankilasairaaloiden roolista protestanttien ja katolisten välisissä kiistoissa. Aihe siis käsitteli nykyaikaa ja prosessia, joka on paraikaa käynnissä. Tältä osin seminaarin anti oli erittäin valaiseva ja viimeistään tutustutti siihen mitä antropologinen arkeologia varsinkin uudessa maailmassa on.

Seminaarin kohokohdaksi muodostui professori Henry Glassien tunnin mittainen esitelmä 31 vuoden mittaisesta yhteistyöstä James Deetz'n (1930–2000) kanssa. He olivat tavanneet ensimmäisen kerran vuonna 1969, jol-

loin he olivat molemmat olleet nuoria vihaisia miehiä. Heitä molempia yhdisti kiinnostus Yhdysvaltojen menneisyyteen, jota esitettiin väritetysti. Ärtymystä herättää Glassien mukaan vieläkin se, että 'virallisen' käsityksen mukaan englantilaiset siirtolaiset olivat ensimmäisiä, jotka perustivat koloniansa uudelle mantereelle ja samalla myös Yhdysvallat. Katolliset espanjalaiset on 'unohdettu' tästä virallisesta kuvasta, intiaaneista puhumattakaan. Deetz ja Glassie ryhtyivätkin tekemään tiivistä yhteistyötä ja samalla heistä tuli elinikäiset ystävät. Henry Glassien mukaan James Deetz'n tehtävänä oli selvittää, mitä oli maan alla ja hänen, Glassien, tehtäväksi tuli tarkastella maan päällisiä asioita. He, antropologit, selittivät Yhdysvaltojen historiaa.

Deetz'n kuuluisa *In small things forgotten* -kirja (1977) ei Glassien mukaan syntynyt kotona tai missään tutkijakammion yksinäisyydessä vaan hotellihuoneistossa, jonne Deetz oli muutamien assistenttiansa ja erinäisten bourbon-pullojen kanssa linnoittautunut. Deetz saneli ja kirjoitti kynällä paperille, jonka jälkeen assistentit kirjoittivat hänen ajatuksensa koneella puhtaaksi. Tämän jälkeen paperit palautuivat Deetz'lle, joka teki korjauksia ja lisäyksiä tekstiin. Deetz'n motivaationa kirjoittamiselle oli Glassien mukaan ainoastaan opettaminen. Meille näppäimistösukupolven tutkijoille, jotka tuntevat tekstin tuottamisen olevan usein tuskallisen hidasta

ja vaikeata, antaa perspektiiviä se tosiseikka, että kumpikaan näistä herroista, niin Deetz kuin Glassiekaan, eivät ole koskaan kirjoittaneet koneella. Tämän muistopuheenkin Henry Glassie oli kirjoittanut kynällä paperille.

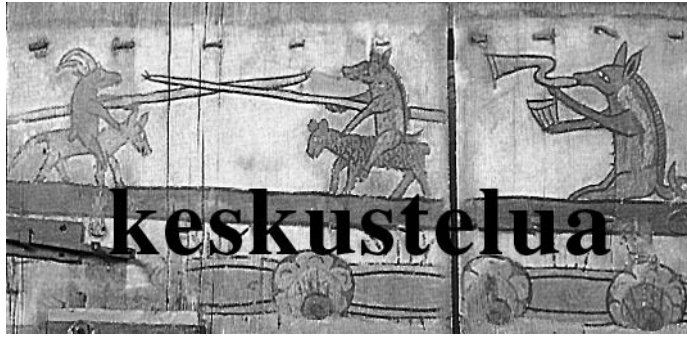
Dramatiikan ja hienon esitystaidon omannut Glassie sai yleisönsä nauramaan, mutta lopua kohden tilaisuudesta tulikin eräänlainen yhden historiallisen arkeologin muistotilaisuus. Sympaattisen ja sydämellisen professorin puhe päättyi kyyneliin.

Suurista tunteista ja mielenkiintoisista keskusteluista huolimatta seminaarin järjestäjät pitivät huolen meistä osallistujista. Järjestelyt olivat moitteettomat. Esityspaikkana elokuvateatteri toimi loistavasti ja esitelmöitsijät pidettiin kurissa, etenkin aikataulun suhteen. Seuraavan kerran CHAT 2008 kokoontuu Lontoossa. ♦

Timo Ylimaunu
FT, amanuenssi
timo.ylimaunu@oulu.fi

Risto Nurmi
FM, tutkija
risto.nurmi@oulu.fi

Arkeologian laboratorio
Taideaineiden ja antropologian laitos
90014 Oulun yliopisto

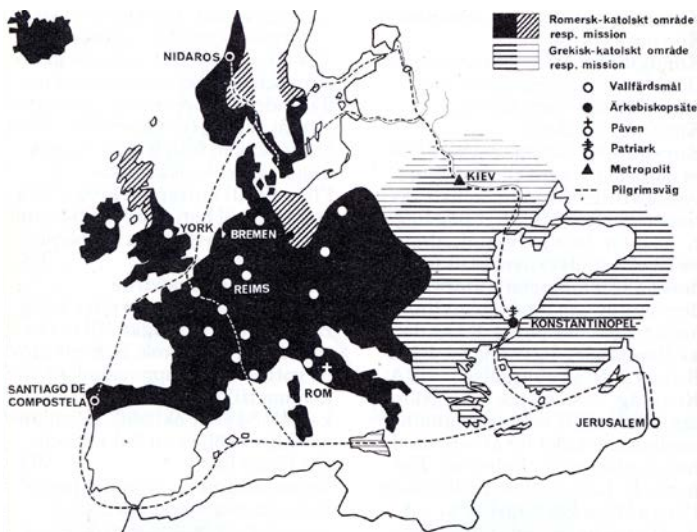
Vielä kerran kristinuskosta Vastaus Unto Salolle (SKAS 2/2007)

Hyvä Unto,

Meidän on kai turha jatkaa keskusteluamme kristinuskon varhaisesta tulosta Suomeen, koska kumpikaan ei halua muuttaa kantaansa. Loppujen lopuksi kyse on yhdestä ainoasta sanasta. Kirjoituksessasi kristillisistä kuvista, symboleista ja ornamenteista sanot, että niiden varhainen esiintyminen ”kiistattomasti” todistaa kristinuskon tulosta maahamme 800-luvulla tai kenties jo aikaisemmin. Itse olen jo kaksi kertaa esittänyt, että asiasta voidaan olla eri mieltä. Oman näkemykseni tueksi lainaan tähän kartan, jossa viittauksen-

omaisesti esitetään kristillisen kirkon kahden haaran, roomalaisen ja bysanttilaisen, levinneisyydestä vuoden 1000 paikkeilla.

Tällainen kartta on tietenkin ylimalkainen, mutta ymmärtääkseni se antaa hyvän kuvan siitä, mitä kansainvälinen tutkimus tänäkin päivänä ajattelee asiasta. Suomen historiaa ei voi kirjoittaa ottamatta huomioon, mitä mieltä muiden maiden tutkijat ovat eri ilmiöistä, ja tämän vuoksi väite kristillisen kirkon varhaisesta saapumisesta maahamme ei ole kiistaton, vaikka se kenties voi olla oikea.

Ystävällisin terveisin

Knut Drake

knut.drake@abo.fi

Rätälänkatu 20 C 21
20810 Turku

*Kristillisen kirkon leviämisa-
alue vuoden 1000 paikkeilla. Lähde: Thunmark-
Nylén, Lena, Vikingatidens ABC, 1981.*

Byggnadsarkeologi i Främre Orienten

Knut Drake

Biller, Thomas (Redaktör): *Der Crac des Chevaliers. Die Baugeschichte einer Ordensburg der Kreuzfahrerzeit. Forschungen zu Burgen und Schlösser herausgegeben von der Wartburg – Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern e.V. Sonderband 3. Regensburg 2006.*

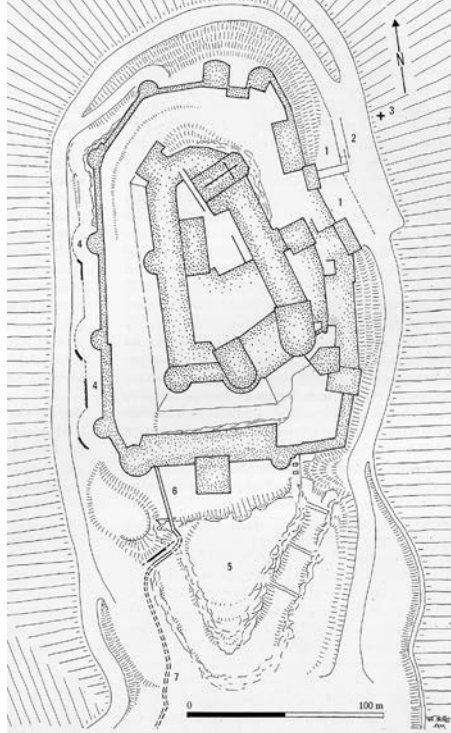
Ordet borg används i olika betydelser, men strängt taget är det en fackterm för de speciella byggnader som började uppföras då adeln mot slutet av det första årtusendet blev en viktig maktfaktor i västra Europa. I borgen förenades det förnäma boendet med det lokala försvaret. Det var fråga om en utpräglad västeuropeisk företeelse, men ett trettiotal borgar uppfördes dock utanför Europa, närmare bestämt i de kristna furstendömen som på korsstågstiden grundades i Främre Orienten. I det så kallade Heliga landet, som omfattade våra dagars Libanon, Palestina och Israel samt delar av Syrien och Turkiet, byggdes då ett trettiotal borgar. Hälften av dessa finns kvar som ruiner.

Den mest kända, största och bäst bevarade korsfararborgen är Crac des Chevaliers i Syrien, helt nära gränsen mot Libanon. Borgen var länge mer eller mindre bortglömd men

blev aktuell på 1920-tal då Syrien och Libanon ingick i ett franskt protektorat. Man konstaterade då att det var fråga om ett ”franskt” fornminne, med resultat att den by som hade vuxit upp på borgruinerna avhystes och en byggnadshistorisk undersökning påbörjades. Denna leddes av konsthistorikern Paul Deschamps som 1934 publicerade borgens historia.

Fransmännen hade för avsikt att restaurera Crac som en viktig fransknationell symbol, men arbetena avbröts av andra världskriget och efter kriget blev Syrien en självständig stat. Sedan dröjde det många år innan man började bekymra sig för den unga statens fornminnen. Mot slutet av 1970-talet blev emellertid turismen en faktor att räkna med och då blev borgen på nytt aktuell. Nya böcker om Crac des Chevalier publicerades, men dessa baserade sig alla på Deschamps föråldrade tolkningar, vilket väckte intresse för en ny byggnadsundersökning. Det fanns dock inte några lokala experter att tillgå i Syrien och fransmännen var inte mera intresserade. Blickarna riktades då mot Tyskland.

Borgforskarna i Tyskland hade 1992 slutit sig samman i ett förbund, Die Wartburg – Ge-

Cracin jäljellä olevat keskiaikaiset rakennukset.

sellschaft, som 1998 tog utgivandet av en ny monografi om Crac des Chevalier på sitt program. Arkitekten och konsthistorikern Thomas Biller från Berlin utsågs till redaktör för verket och det byggnadsarkeologiska forskningsarbetet delades upp mellan honom och ett tiotal medlemmar av förbundet.

Då arbetet inleddes framgick det att byggnadsritningarna från 1920-talet var otillförlitliga, till en del var de uppenbarligen utförda på fri hand. En ny uppmätning av byggnadslämningarna var därför nödvändig. Ruinerna är emellertid omfattande. På ett cirka 200x150 meter stort område finns två till tre våningar kvar av huvudborgen samt den till stor del välbevarade zwingern – ett obebyggt område runt huvudborgen omgivet av en hög, fristående försvarsmur med många torn. En traditionell uppmätning för hand av allt detta var omöjlig att förverkliga, men genom tillmötesgående från Luxemburgs museiverk utfördes 2003 en datorbaserad takymetrisk uppmätning av borgen i sin helhet under led-

ning av den internationellt kända borgforskaren och ingenjören John Zimmer. Tack vare dessa pålitliga uppmätningar kunde projektet slutföras 2006. Resultatet av forskargruppens arbete blev ett mäktigt verk om 450 sidor i A4-format med massor av goda uppmätningar, rekonstruktionsritningar och fotografier, som utgavs 2006.

I boken får vi veta att Crac des Chevaliers ursprungligen var en lokal borg, Hosn es-Safn, grundad 1031 av en saracenskt emir 1031. Borgen erövrades av den första korsfarararmén 1098. Till en början ägnade man inte mycket intresse åt borgen, men snart insåg man dess strategiska betydelse. Ansvar för Hosn es-Safn övertogs 1142 av johanniterna, som gav borgen namnet Crac des Chevaliers, ”herrarnas hus”. Johanniterorden, som ursprungligen var en munkorden för hälsovård, hade vid det laget utvecklats till en riddarorden som tillsammans med tempelriddarna svarade för försvaret av de kristna furstendömena. Johanniterna byggde ut den ursprungliga borgen, men inga säkra spår finns kvar av denna anläggning. Den förstördes nämligen helt i en jordbävning 1170.

Efter jordbävningen började man uppföra den nuvarande Crac. Borgen består av den ovala huvudborgen uppe på kullen och en zwingern, en andra försvarsgördel, utanför ringmuren. Innanför muren består huvudborgen av en sammanhängande rad hallar. Hallringen bryts av ett porttorn och en borgkyrka i öster, samt av ett huvudtorn i söder. Byggnadsmaterialet är lokal kalksten. De stora hallarna tjänade som kapitelsal, sovrums och matsalar för riddarna. Borgens kommandant hade sin bostad i huvudtornet och bredvid porttornet fanns rum för höga funktionärer och gäster. Redan på 1180-talet byggde man till huvudborgen. I norr uppfördes ett stort flankerande torn med en lång rad med priveter i den yttre muren.

Det fanns ju ett stort behov av att organisera hygienen på borgen, som hade en besättning omfattande ett sextiotal riddarmunkar samt präster och tjänstefolk.

Kring år 1200 förstörades zwingern. Den tidigare förborgsmuren revs och en ny zwingermur med utåt avrundade torn uppfördes litet längre ut från huvudborgen. Inne på borggården byggdes en stor hall, den så kallade Esplanaden. Denna behövdes som kvarter för de större truppstyrkor och förråd som kunde behövas i händelse av en belägring. En intressant företeelse var uppförandet av den så kallade Talus, en cirka 30 meter hög doserad förstärkning av huvudborgens murar mot söder och väster. Förstärkningens uppgift var att försvåra en underminering av murarna.

Alla dessa åtgärder var dock förgäves. Crac des Chevalier belägrades och intogs av muselmanerna 1271. Tjugo år senare kapitulerade Akkon och därmed var korstågstiden till ända. Crac rustades upp ännu efter erövringen. Några torn fogades till och kapellet byggdes om till moské. Men framförallt ersattes de primitiva torrdassen med hyggliga vattenklosetter. Därefter hände ingenting särskilt, utan borgen tjänade ända till 1860 som uppehållsort för en anspråkslös garnison och

efter upphävandet av denna började bönder från den omgivande bygden bygga hus ovan på borgruinerna.

Boken om Crac des Chevaliers är ett mästerverk. Borgen i sin helhet presenteras både i form av uppmätningar och med hjälp av rekonstruktioner. Varje enskild byggnad eller anläggning återges in i minsta detalj och de olika byggnadsskedena presenteras ingående. Frågor om dateringar och den arkitekturhistoriska bakgrunden berörs, men det konkreta byggnadsbeståndet står helt i förgrunden. Boken är framför allt en byggnadsarkeologisk presentation av ruinerna och deras tillkomst-historia. Den teoretiska diskussionen lämnas åt kommande forskning.

Der Crac des Chevaliers kan tjäna som modell för alla som vill befatta sig med byggnadsarkeologi. Boken har tills vidare kommit ut endast på tyska, men för den som har svårigheter med språket finns det utförliga resuméer på engelska, franska och arabiska. ♦

Knut Drake

knut.drake@abo.fi

Rätälälgatan 20 C 21

20810 Turku

Rekonstruktioehdotus Cracista noin vuonna 1250.

Yleisesitys Britannian teiden historiasta

Jonina Jansson

Hindle, Paul (2001) 2005: *Roads and Tracks for Historians*. Chichester, Phillimore, 2nd printing. 146 s.

Erilaiset kulkureitit ovat aina olleet ihmisen liikkumisen edellytys ja sen vuoksi tärkeitä. Toisaalta ihmisen liikkuminen maisemassa on aina luonut uusia teitä ja väyliä. Aikana, jolloin rakennettuja teitä ei vielä tunnettu, käytettiin usein luonnollisia kulkureittejä, kuten kuivia harjuja ja virtaavia jokia. Suomesa kulkureittien tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä, vaikka joitakin ansiokkaita julkaisuja aiheesta onkin tehty. Brittein saarilla teitä on tutkittu Suomea enemmän, ja erityisesti maantieteen puolella on ollut kiinnostusta esihistoriallisiin ja historiallisiin kulkureitteihin.

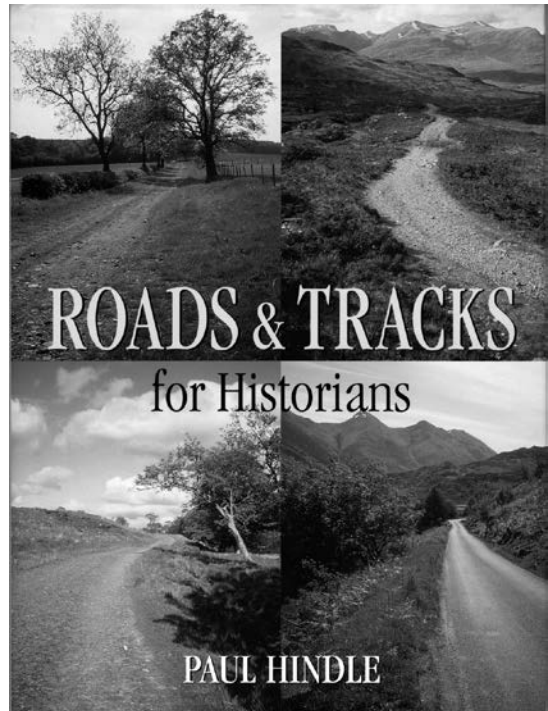
Paul Hindlen kirjoittama teos *Roads and Tracks for Historians* pyrkii esittelemään teiden tutkimusta ja niiden historiaa Englannissa. Teoksen kirjoittaja Paul Hindle on koulutukseltaan maantieteen tohtori ja opettanut Manchesterin yliopistossa. Ennen uusinta kirjansa hän on tehnyt useita muitakin teoksia aiheesta keskittyen erityisesti teiden ja karttojen tutkimukseen. Maantieteilijän taustastaan huolimatta Hindle ottaa myös esihistorian ja historian tutkimuksen hyvin huomioon tarkastellessaan teiden historiaa.

Kirjalleen Hindle nimeää kolme tavoitetta. Ensiksikin hän haluaa hahmotella pääpiirteissään Britannian teiden historian. Toiseksi hän haluaa tätä historiaa peilata saaren taloudellisen kehitykseen ja sen ympäristön muutoksiin. Lopuksi hän näkee tarpeelliseksi antaa ohjeita kaivattuihin jatkotutkimuksiin. Näihin tavoitteisiin kirja pääsee kohtuullisen hyvin.

Erityisesti Hindle toivoo kirjan innostavan muita tutkijoita paneutumaan teiden historiaan enenevässä määrin.

Aihettaan Hindle lähestyy kronologisesti aloittaen Brittein saarten vanhimmista teistä. Hän kuitenkin korostaa, että harvoja teitä on käytetty vain yhtenä aikakautena. Useimmiten samoja reittejä on kuljettu niin esihistoriallisena aikana, keskiajalla kuin modernien kulkupelienkin aikana. Näin lienee myös useiden teiden kohdalla Suomessa.

Hindle nimeää Britannian neoliittisen kivi-kauden (4000 eKr.-) ajanjaksoksi, jolloin kulkureittien verkostot alkoivat vakiintua. Tätä ennen kulkureitit olivat satunnaisempia, mutta lisääntyvän vaihtokaupan myötä myös tarve

kulkureiteille kasvoi. Myös elintavan muuttuminen paikallaan pysyväksi lisäsi tarvetta vakiintuneisiin kulkureitteihin. Varhaisena esihistoriallisena aikana ei varsinaisia rakennettuja teitä vielä ollut, joten parempi lieenee puhua kulkureiteistä. Hindle myös huomioi harjujen käytön kulkureittienä esihistoriallisena aikana, mitä on pohdittu myös Suomessa (esim. Jansson 2006: 75-76). Britanniassa seikkaa tukee Hindlen mukaan muun muassa linnavuorien sijoittuminen harjujen välittömään läheisyyteen, vaikkei tämä tulkinta olekaan ongelmaton.

Teoksessa kuvaillaan myös teitä, jotka ovat tyypillisiä erityisesti Brittein saarille ja jonka tyypisiä ei Suomesta löydy. Tunnetuimpia näistä ovat roomalaisten rakentamat tiet, joita käytettiin usein vielä roomalaisten valtakauden jälkeenkin. Näihin Hindle ottaa uuden näkökulman ja kumoaa vanhan käsityksen niiden rakentamisesta ennalta määrätyn suunnitelman mukaan. Tämän tyyppinen suunnitelma olisi edellyttänyt roomalaisilla olleen kattavia karttoja Brittein saarilta, eikä tällaisia Hindlen mukaan näytä olleen. Myös roomalaisten rakentamat tiet näyttävät syntyneen vähitellen, tie kerrallaan, kuten suurin osa muistakin varhaisista teistä. Roomalaisten teistä kiinnostuneelle löytyy kuitenkin muita niihin perusteellisemmin keskittyviä teoksia (kts. esim. Staccioli 2003, Codrington 2007).

Vaikka keskiaika alkaakin Brittein saarilla jo suomalaisen rautakauden aikana, ei tämän periodin alkuvaiheen teistä tiedetä kovin paljoa Britanniassakaan. Vasta 800-luvun tienoilla alkoivat tieverkostot laajentua, kun kylät vähitellen kasvoivat ja niiden välinen liikenne lisääntyi. Tanskalaisten ja saksien kahinoinnit synnyttivät Britanniaan linnoitettujen asuinpaikkojen verkoston ja näihin syntyneet kauppapaikat lisäsivät entisestään liikkumisen tarvetta 900-luvun mittaan. Hindlen mukaan

keskiajalla kulkureittien läheisyydessä ja tieristeyksissä sijainneet kaupungit kukoistivat, kun taas niistä kauempana sijainnut asutus näivettyi. Tämä päätelmä vaikuttaa paikkansa pitävältä ja saattaisi sopia näkökulmaksi tutkittaessa suomalaisiakin keskiaikaisia asutuskeskittymiä. Myös vesireittien läheisyydellä oli suuri merkitys keskiaikaisten kaupunkien kehitykselle, sillä raskaimmat kauppatavarat oli helpoin kuljettaa laivoilla.

Hindle esittelee kirjassaan myös uudempia tieverkostoja. Keskiajan loputtua ja siirryttäessä kohti nykyaikaa, jäi teistä yhä enemmän historiallista lähdeaineistoa, kuten karttoja, virallisia asiakirjoja ja matkailijoiden kuvia. 1600-luvun lopulla Englannissa oli jo kohtuullisen kattava tieverkosto, vaikkakin osa teistä oli edelleen kapeita ja huonosti hoidettuja. Historiallisena aikana myös karja- ja ratsuteillä oli suuri merkitys erityisesti vaikeakulkuisilla alueilla. 1700-luvun mitaan yleistyneet tullitiet, joilla teiden ylläpito kustannettiin tullimaksuilla, olivat merkittävä parannus tieverkostolle ja helpottivat teollisen vallankumouksen myötä lisääntyntä tavarakuljetusta.

Hindle kertoo kirjassaan lyhyesti myös teiden tutkimuksen metodeista. Tärkeimmiksi lähteiksi hän nimeää historialliset lähteet, vanhat ja uudemmat kartat sekä luonnollisesti maastohavainnot itse teistä ja niiden ympäristöstä. Historialliset lähteet käsittävät esimerkiksi teihin liittyviä oikeudenkäyntipöytäkirjoja, selostuksia kuninkaiden liikkumisesta valtakuntansa eri puolilla sekä mainintoja siltojen perustamisesta. Kartta-aineisto on Britanniassa huomattavan paljon vanhempaa kuin Suomessa, käyttökelpoisia karttoja tutkimuksen suhteen löytyy jo 1200-luvulta. Nämä lähteet Hindle esittelee kuitenkin kovin pintapuolisesti. Suomen vanhojen teiden tutkimuksen lähteet ovat pääpiirteissään samoja,

mutta näiden osalta Hindlen kirjaa ei kannata käyttää ainoana ohjenuorana. Esimerkiksi teille Britanniassa annetut tiennimet eroavat luonnollisesti suomalaisista nimistä.

Teoksen kuvamateriaali on toimivaa ja havainnollista. Hindle esittelee Britannian teitä valokuvien, historiallisten karttojen ja kirjaa varten piirrettyjen karttojen avulla. Erityisesti valokuva-aineisto on hyödyllistä ja Hindle onkin kerännyt sitä useiden vuosien aikana tehdessään aiempia teitä käsitteleviä teoksiin. Myös tätä kirjaa varten tehdyt kartat ovat toimivia, mikä on erityisen tärkeää ja huomionarvoista teitä käsittelevissä tutkimuksissa.

Kirjan ehdoton ansio on teiden ominaispiirteiden ja luonteen esittely. Hindle korostaa teiden luonnetta verkostona ja suosittaa niiden tutkimista verkoston osana, ei erillisinä tienpätkinä. Myös tieverkostojen taipumus muutoksiin huomioidaan hyvin, ja kirjoittaja korostaa tämän jatkuvan muutoksen mahdollisuuden muistamista tutkittaessa esihistorialisia ja historiallisia kulkureittejä.

Hindle myöntää, ettei kirja ole opas kaikkien Britannian teiden historiaan. Kirjan esimerkkien on tarkoitus antaa yleiskuva teistä ja niiden luonteesta, ja tässä mielessä se palvelee myös suomalaista teistä kiinnostunutta tutkijaa tai tavallista lukijaa. Teistä kiinnostuneelle tavalliselle britille teos toimii lähinnä johdantona teiden tarkasteluun ja tähän tarpeeseen kirja vastaakin erittäin hyvin. Arkeologille tai historioitsijalle kirja toimii muistutuksena teiden tärkeydestä menneisyyden yhteisöjä tutkittaessa.

Paul Hindlen kirja *Roads and Tracks for Historians* on hyvä yleisesitys tietyn alueen esihistoriallisista ja historiallisista teistä. Se onnistuu myös esittelemään teiden tutkimusta ja teiden ominaispiirteitä yleisemmällä tasolla. Tässä mielessä teos käy yleisesittelyksi teistä myös suomalaiselle lukijalle. Vastavanlainen teos olisi paikallaan myös Suomen vanhoista teistä. Joitakin yleisteoksia on tehty, mutta monet ovat joko liian yksityiskohtaisia tai liian yleisiä. Suomalaisille markkinoille kaivattaisiin kirjaa, joka innostaisi historiasta kiinnostuneet lukijat havainnoimaan ympäristönsä teitä ja kulkureittejä aiempaa enemmän. ♦

Lähteet:

Codrington, Thomas 2007: *Roman Roads in Britain: Early Britain*.

Jansson, Jonina 2006: Itä-Hämeen nuoremman rautakauden kulkureitit – Sysmä ja Hartola osana Päijät-Hämeen liikennealuetta. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologian oppiaine.

Staccioli, Romolo Augusto 2003: *The Roads of the Romans*. Getty Trust Publications: J. Paul Getty Museum.

Tämän tietokirja-arvostelun tekemiseen on saatu apurahaa Suomen Tietokirjailijayhdistyksen kautta.

Jonina Jansson
joninajansson@gmail.com

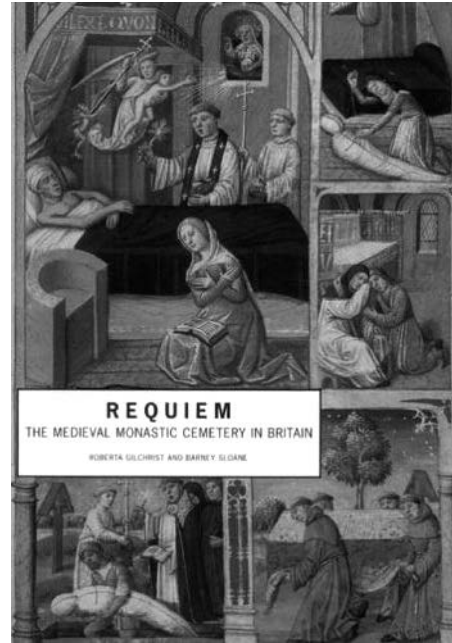
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologia
PL 59
00014 Helsingin Yliopisto

Tuhti tietopaketti Britannian luostarihautausmaista

Ulla Moilanen

Roberta Gilchrist & Barney Sloane: *Requiem – The medieval monastic cemetery in Britain*. Museum of London Archaeology Service 2005. 273 s.

Readingin ja Lontoon yliopistojen tekemä tutkimus Britannian keskiaikaisista luostarihautausmaista on julkaistu näyttävänä monografiana. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut kattavan yleiskuvan julkaiseminen keskiajan hautaustavoista ja -rituaaleista. Tutkimusmateriaali koostuu viimeisten vuosikymmenten aikana kaivetuista kohteista. Tarkasteltavaksi on otettu 70 hautausmaata ja lähes 8000 haudattua eri puolilta Englantia, Walesia ja Skotlantia. Vuosien 1050–1600 välille ajoittuva aineisto on ollut tarjolla tutkijoille pitkään, mutta laajuutensa takia siihen ei ole uskallettu tarttua aikaisemmin. Myös perinteiset käsitykset keskiaikaisista haudauksista ovat olleet tutkimusten tiellä. Keskiajan haudauksia on usein pidetty mielenkiinnottomina ja niihin on liitetty tiettyjä stereotypioita kuten löydöttömyys ja tiukasti kirkon määrittelemä muoto. Kyseessä onkin laajin brittiläistä aineistoa koskeva keskiaikainen hautatutkimus. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Jakob Kieffer Olsen tutki väitöskirjaansa (*Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark: otte kirkegårdsutgravninger, Århus 1993*) varten kahdeksaa keskiaikaista tanskalaista hautausmaata. Ruotsalainen Lars Redin on puolestaan julkaissut tutkimustuloksia Lagmanshejdandin hautausmaasta, josta on tutkittu noin 2000 haudattua (*Lagmanshejdan: Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör, Acta Archaeologica Lundensia*, 10).

Tutkimusmenetelmien parantuminen on helpottanut laajan brittiläisaineiston käsittelyä. Kokonaiskuvan luomisessa on siirrytty 1980-luvun kontekstilomakkeista GISin, maatumien ja Harrisin matriisin käyttöön, osteologisiin analyysihin ja laajoihin tietokantoihin. Kirjaa varten on digitoitu suuri määrä informaatiota aikaisemmin tutkituista luostarihautausmaista. Vertailukohtia on haettu seurakuntien ja juutalaisten hautausmailta. Digitoitu tieto on kerätty tietokannaksi, jota myös esitellään kirjassa. Tietokannan avulla esimerkiksi luissa näkyvien sairauksien vertailu onnistuu helpommin, ja tutkimusaineistoa onkin pyritty analysoimaan monipuolisesti. Projektin luostarihautausmaita on tutkittu mm. spatiaalisesti ja demografisesti, unohtamatta kronologisia muutoksia hautaustavois-

sa, ruumiin käsittelyssä ja hautausmaiden maisemassa. Gilchristin ja Sloanen tutkimustulokset ovat varsin jännittäviä. Teos kumoo vanhat mielikuvat ja esittää keskiajan hautaukset rikkaina ilmentyminä aikansa sosiaalisista tapahtumista.

Tiukan analyttisen tarkastelun lisäksi Gilchrist ja Sloane ovat ottaneet tutkimukseen mukaan teoreettisen perspektiivin, joka monista aikaisemmista keskiajan hautatutkimuksista on tekijöiden mukaan puuttunut. Gilchrist tuo esiin genderarkeologisia näkökulmia etsiessään naisten ja perheen roolia hautausrituaaleista. Rituaalien käsittely onkin kirjassa melko suuressa osassa. Arkeologisen aineiston, keskiaikaisten testamenttien, rukouskirjojen kuvitusten ja memento mori-amulettien avulla on pohdittu keskiajan hautausrituaalien kulkua ja perheen osallistumista kuolleen vaatettamiseen ja varustamiseen. Aineistosta on etsitty myös yksityisen uskonnonharjoittamisen ja surun ilmentymiä, joista esimerkiksi arkkujen ja hautojen esineistö voi antaa viitteitä.

Eri lähteitä yhdistämällä on saatu selville hautaustapojen moninaisuus, josta esimerkiksi voidaan mainita hautarakenteet ja -antimet. Varallisuudesta riippuen ruumis on voitu asettaa puu- tai lyijyarkkuun, kankaisiin käärinliinuihin tai lyijykääreisiin. Munxit ja nunnat haudattiin 1000–1100-luvuilla puvuissaan rakennusten sisätiloihin. Nunnilla saattoi olla haudattaessa hiuslaitteita, apoteilla, abbedissoilla ja piispoilla puolestaan aitoja kirkollisen aseman arvomerkkejä ja messuesineistöä tai niiden kopioita.

Kirkkomaiden maallisissa hautouksissa ruumiiden vaatetus on ollut erilainen. Vainaja on ollut varustettu henkilökohtaisella esineistöllä, esimerkiksi koruilla, kolikoilla ja värttinöillä. Hautausvaatetus on voinut olla värikästä ja koristeltua. Kirjoittajien mukaan

kristittyjen maallikoiden hauta-antimilla on ilmaistu perheen surua ja yksityistä uskoa, vaikkakin mahdollisuus ruumiin näytteillä oloon ennen hautausta tuodaan myös esiin.

Keskiajan maallisissa hautouksissa näkyy toisinaan esimerkkejä esihistoriallisten traditioiden jatkumisesta. Haudoista voi löytyä kvartsia, gagaattia ja meripihkaa. Vainajan suuhun on saatettu asettaa kiviä tai kolikoita ja lantion kohdalle lukkoja. Lasten haudoista on löydetty amuletteja, mikä kirjoittajien mukaan parhaiten osoittaa perheen valmistaneen ruumiin hautausta varten. Taikauskoiset merkit selitetään kansanperinteeseen kuuluneella parannusmagialla, josta löytyy myös kirjallisia aikalaislähteitä. Todennäköisesti samassa parantamistarkoituksessa joihinkin hautoihin on laskettu yrttien osia. Esimerkiksi Hullissa sijainneen augustinolaisuostarin 1300-luvun miesten haudasta löytyi yskänlääkkeenäkin tunnettua iisoppia.

Lähteenä käytetyt keskiaikaiset testamentit ovat valottaneet uskomuspuolta. Maallikoiden haudaukset luostarihautausmaalle selitetään keskiajan katolisen kirkon vahvalla uskolla rukoukseen pelastuksen välineenä. Kunnon keskiajan katolilaisen mielestä luostarin läheisyys ja etenkin siellä suoritettut rukoukset hautauksen jälkeen vähensivät aikaa kiirastulessa.

Hautausmaita on niin ikään mietitty rakennelmien ja sijainnin muodostamina maisemallisina kokonaisuuksina. Vaikka valtaosa haudoista on ollut merkitsemättömiä, kaivausten ja maatutkausten yhteydessä on havaittu joidakin maakummuilla, puuristeillä ja päätykivillä merkittyjä hautoja. Merkitsemättömmätkin haudat ovat usein sijainneet kulkuväylien, rakennusten, puiden ja porttien rajaamilla alueilla. Kellotornit – ja mielenkiintoista kyllä – myös kaivot kuuluvat hautausmaiden rakennuksiin.

Ostelogian avulla on voitu avata ikkuna luostarielämän arkeen. Tutkimukset ovat paljastaneet munkkien ja nunnien ruokavalion sekä puutos- ja tartuntatautien yleisyyden. Iän ja sukupuolen määrittäminen on puolestaan helpottanut demografisten tulkintojen tekemistä.

Gilchristin ja Sloanen teos on erinomainen yleisesitys keskiajan Britannian luostareiden hautaustavoista. Hautauksiin liittyviä ilmiöitä on pohdittu monipuolisesti. On mielenkiintoista huomata, etteivät moninaiset hautaustavat pääty kristinuskon tuloon. Keskiajan hautausten ei välttämättä tarvitse olla esihistoriallisia huonommassa asemassa vaan molemmista voi saada saman määrän informaatiota. Perustelut ja tulkinnat esitetään uskottavasti, ja esitettyjä asioita havainnollistetaan lukuisten värikuvien, karttojen, piirrosten ja taulukoiden avulla. Kaiken kaikkiaan

kirja on helppolukuinen ja ymmärrettävä, vaikka jäsentelyssä olisi paikoittain toivomisen varaa. Kaivauskuvaukset, hautatiedot tai esinelöydöt voisi myös esitellä lopussa liitteinä. Kirjassa on kuitenkin käyttäjäystävällinen laaja hakemisto, jossa esineet ja käsitellyt asiat on eroteltu maantieteellisestä hakemistosta. Suurin osa kirjassa käytetystä digitaalisesta aineistosta on siirretty internetiin kaikkien ulottuville. Projektin sivut löytyvät osoitteesta: http://ads.ahds.ac.uk/catalogue/archive/cemeteries_ahrb_2005. ♦

Ulla Moilanen
ulla.moilanen@utu.fi

Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun Yliopisto

STUDIA ARCHAEOLOGICA SEPTENTRIONALIA 4

Timo Ylimaunu

AITTAKYLÄSTÄ KAUPUNGIKSI

arkeologinen tutkimus Tornion kaupungistumisesta
18. vuosisadan loppuun mennessä

POHJOIS-SUOMEN HISTORIALLINEN YHDISTYS
SOCIETAS HISTORICA FINLANDIAE SEPTENTRIONALIS

Kaupunkiarkeologisen väitöskirjan tilaukset sähköpostitse Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen sihteeriltä kari.alenius@oulu.fi. Teoksen hinta 40 € (+ postikulut).

Ensimmäisessä suomalaisessa kaupunkiarkeologisessa väitöstutkimuksessa selvitettiin kaupungistumisprosessia Torniossa aina 1700-luvun loppupuolelle saakka käyttäen lähteinä kaivauksissa löytyneitä rakennusten jäänteitä sekä 1600- ja 1700-lukujen kaupunkikarttoja ja -kuvia. Tutkimuksen kohteena oli muun muassa yksityisen ja julkisen tilan eriytyminen Torniossa. Arkeologisten löytöjen perusteella Tornion vanhin asemakaavapiirustus ajoitettiin vanhimmaksi nykyistä suomalaista kaupunkia esittäväksi kaupunkikartaksi, noin vuoteen 1621.

Artikkelikokoelma sääntökuntien ja maallikoiden suhteista

Tanja Ratilainen

Religious and Laity in Northern Europe 1000-1400. Interaction, Negotiation and Power. Europa Sacra 2. Emilia Jamrozik & Janet Burton (ed). Brepols. Belgium 2007. 399 s.

Odotin innolla kirjakaupan pakettia; David Brown Book Companyn luettelosta bongaamani *Religious and Laity in Northern Europe 1000–1400, Interaction, Negotiation and Power*, vaikutti mielenkiintoiselta tapaukselta. Ajatuksenani oli, että sen luettuaan ymmärtäisi uskonnollisten yhteisöjen toimintaa ja erityisesti dominikaaneja hieman paremmin. Kieltämättä lukuinnostukseni kärsi melkoisen notkahduksen, kun paketista paljastuikin *Religious and Laity in Western Europe 1000–1400*. Piti ihan hieraista silmiä ja tarkistaa luettelosta, etten ihan höperöksi ollut tullut. Luettelossa oli komea kuvakin ja otsikossa sana *Northern*, mutta ehkä kustantamo oli viime metreillä tajunnut sisällön olevan enemmän *Western* tai sitten kyseessä oli pelkkä painovirhepaholainen. Tarkemmin ajatellen: jos otsikko olisi pitänyt paikkansa, aikarajaus olisi ehkä ollut hieman erilainen, ja kirjoittajat hieman tutumpia, ja ehkä täälläkin olisi pidetty opuksesta enemmän meteliä.

Kirjoittajat ovat pääasiassa professoritasoa ja suuri osa tulee Iso-Britanian ja USA:n yliopistoista, muutama Alankomaista ja yksittäisiä Sveitsistä ja Tanskasta. Maantieteellisesti artikkelit keskittyvät Ranskaan, Englantiin, Alankomaihin ja Luxemburgiin. Skandinaaviaakin lupausten mukaan käsitellään, mikä tarkoittaa ainoastaan Tanskaa (ruotsalaiset

birgittalaisnunnat mainitaan), joten otsikon sana *Western* on täysin aiheellinen.

Yleisenä ongelmana kautta artikkelien huomioidaan lähteiden vinouma. Luostareissa ja muissa hengellisissä laitoksissa syntyneitä asiakirja-aineistoa, joiden perusteella suhteita maallikoihin voidaan tarkastella, on melko paljon, mutta sellaista kirjallista materiaalia, jota olisi syntynyt niin sanotusti maallikkojen näkökulmasta, on vähemmän. Huomattava on myös, että *religious* tarkoittaa tässä tapauksessa vain sääntökuntia. Katolinen kirkko suhteessa maallikoihin on täysin rajattu aiheen ulkopuolelle, mikä tosin johtunee aiheen laajuudesta.

Kirjan 19 artikkelia on ryhmitelty kolmeen osaan, joista ensimmäinen lähestyy maallikkojen ja hengenmiesten suhteita ylhäisten hyväntekijöiden ja lahjoittajien näkökulmasta otsikolla *Patrons and Benefactors: Power, Fashion, and Mutual Expectations*. Miten esimerkiksi kuningas (Henry II) ja aristokraatti (Roger de Mowbray) Englannissa ja ylhäiset suvut (Anjou, Craon, Montsoreau) Ranskassa käyttivät suhteita luostariin hyödyksi valtavarkoston luomisessa ja politikoinnissa? Ylhäiset hyväntekijät perustivat luostareita. Luostarit saivat lahjoituksina maata, rakennuksia, kirjoja, ruokaa, elintarvikkeita ja – yhtenä tärkeimmistä – suojelua. Vastineeksi hyväntekijää muistettiin rukouksissa, messuissa ja kuolinpäivän vuosipäivinä. Parhaassa tapauksessa hän sai hautapaikan luostarin alueelta tai pääsi viimeistään kuolinvuoteellaan luostarin jäseneksi. Myös poliittisesti tu-

kalissa tilanteissa hyväntekijä saattoi hyötyä luostarin asemasta ja vaikutusvallasta. Kaiken kaikkiaan soppaan mahtuu erilaisia valintoja, strategioita, yksilöiden uskonnollisia ihanteita ja suvun vuosisataisia perinteitä.

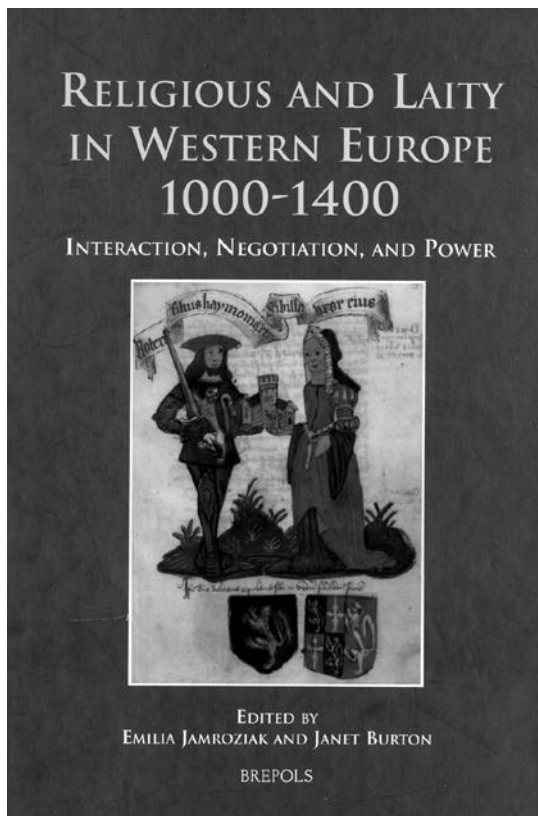
Mielenkiintoinen esimerkki siitä, mitä voi päätellä jo pelkän kirjallisen lähteen ulkonäön ja koon perusteella sen käyttäjistä, saatikka sisällöstä, on Emilia Jamroziakin kirjoitus. Pie-nikokoinen ja vaatimattomasti koristeltu kirja oli todennäköisesti käytännön työväline, joka palveli sisterssiläismunkkeja Yorkshiressä, ei vain luettelona omistuksista, niiden sijainnista ja alkuperästä, vaan muistina lahjoittajista ja heidän välisistä suhteistaan. Lahjoittajat on ryhmitelty siten, että samaan kohtaan on sijoitettu ylhäinen lahjoittaja, hänen tilanhoitajansa ja muut alustalaiset. Ryhmät on pyritty laittamaan sekä aika- että merkittävyysjärjestykseen. Kirjan käyttäjä saattoi etsiä halua-maansa tietoa joko lahjoittajan mukaan tai

omistuksen nimen mukaan. Rivaulx'n mun-keille oli tärkeää tuntee ja ymmärtää paikalli-sen väestön väliset suhteet. Asiakirja oli hyvä olla olemassa riitatilanteidenkin varalta, sillä joskus perillinen ei halunnut, kuten tapana oli, vahvistaa tai jatkaa sukunsa lahjoitusta ja penäsi sitä takaisin.

Linda Rasmussenin artikkeli tanskalaisten ja englantilaisten hyväntekijöiden yhteyskun-nallisesta taustasta ja sukupuolijakaumasta oli ainoa artikkeli, joka yritti pureutua tarkemmin myös ns. tavallisiin ihmisiin. Aikaisemman tutkimuksen keskittyä ylhäisön maalahjoi-tuksiin asiakirjoissa esiintyvät tuntemattomat, joita oli jopa 1/3 lahjoittajista, ovat jääneet vähälle huomiolle. Nämä voisivat Rasmus-senin mukaan olla lähiseudun vakavaraisia, maansa omistavia talonpoikia, kun taas por-varisto olisi tehnyt ennemmin raha- tai ta-varalahjoituksia. Naiset olivat lahjoittajina vähemmistössä, mutta näyttävät suosineen nunnaluostareita ja toimineen monen lahjoi-tuksen taustavoimana.

Huomion arvoinen on myös Kim Esmarkin artikkeli tanskalaisen Hvide-suvun ja Sorøn luostarin väen kanssakäymisestä sekä Hans-Joachim Smithin kirjoitus Luxemburgin hal-litsijoiden ja mendikanttien mielenkiintoises-ta suhteesta 1300-luvulla. Köyhyyslupauksen tehneet dominikaani-, ja fransiskaanivirka-miehet hallinnoivat poikkeuksellisesti suun-nattomia varoja ja saivat poliittisia tehtäviä, koska eivät kirkon lailla muodostaneet vara-kasta vastapoolia maalliselle vallalle.

Kirjan toinen – ei niin perinteikkään näkö-kulman omaava – osio on nimeltään *Lay and Religious: Negotiation, Influence, and Utility*, jossa voi tavata St. Foy de Conques:n toraisia munkkeja ja tutustua sisterssiläisnunniin lep-rasairaalassa. Artikkeleissa käsitellään myös maallikkoveljeyden käsitettä ja kerjäläisvel-

jestöjen tulon vaikutusta lahjoitustoimintaan. Kolmanteen osioon *Confraternities and Urban Communities* osuu yksi kirjan kiinnostavimmista artikkeleista mendikanttijärjestöjen saapumisesta Lontooseen ja heidän toimimisestaan siellä. Dominikaaneista Jens Röhrkasten esittää, että Englannin provinssin perustaminen olisi ollut huolellisesti suunniteltu. Dominikaanit pyrkivät heti luomaan suhteita paikallisen kirkkoon ja kuninkaaseen, ja nopeaan tahtiin, vuodesta 1221 vuosisadan loppuun mennessä perustettiin alueen suuriin kaupunkeihin yhteensä 48 luostaria. Muun muassa näin pystyttiin toteuttamaan dominikaanijohdon konkreettinen ohje saarnamiehille: saarnata suuressa kaupungissa, josta sitten tieto suodattuisi ympäröivälle maaseudulle ja pienempiin keskuksiin. Ja almujen antajia kaupungeissa oli luonnollisesti tiheämmässä. Kerjäläisveljistä erityisesti varhaiset fransiskaanit kieltäytyivät heille vanhaan tapaan lahjoitetusta omaisuudesta ja pysyvistä toimitiloista. Lopulta ulkoinen paine, maallikot, saivat aikaan muutosta suhtautumiseen ja fransiskaanien, muiden muassa, oli lievennetävä köyhyysperiaatettaan toimintansa edellytykset säilyttääkseen.

Artikkeleiden lukeminen oli paikka paikoin työlästä, sillä ne pursuivat sukukiemuroita, tuntemattomia tekijöitä ja paikallismaantiedettä, mikä hankaloitti pääajatuksen hah-

mottamista. Toisaalta, parhaimmillaan nämä kohdat olivat kuin suoraan historiallisesta romaanista. Jos kuitenkin ”meidän” dominikaaneihin haluaa paneutua, kannattaa ehkä ensiksi etsiä käsiinsä *Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla (Turun maakuntamuseo, raportteja 18, 2003)*. Tässä esitelty artikkelikokoelma tarjoaa toki laajempaa näkökulmaa Länsi-Euroopan tapahtumiin olleen parasta luettavaa juuri aihepiiriä tutkivalle historioitsijalle.

Ne lukijat, jotka haluavat kerran, pari viikossa mielenkiintoisia kirjatarjouksia sähköpostiinsa, voivat ilmoittaa sähköposti-osoitteensa seuraavaan osoitteeseen: info@brepols.net

Kustantajan yhteyshenkilön vakuutusten mukaan pyyntö informoida heistä, ei ole vain kaupallinen, vaan he haluavat tehdä itseään tunnetuksi Skandinaviassa myös potentiaalisena kumppanina ”for new editorial projects”. ♦

Linkkejä kirjaparatiiseihin:

<http://www.oxbowbooks.com/>

<http://www.brepols.net/>

Tanja Ratilainen

tanja.ratilainen@saunalahti.fi

Fleming-suvun naisten historiaa

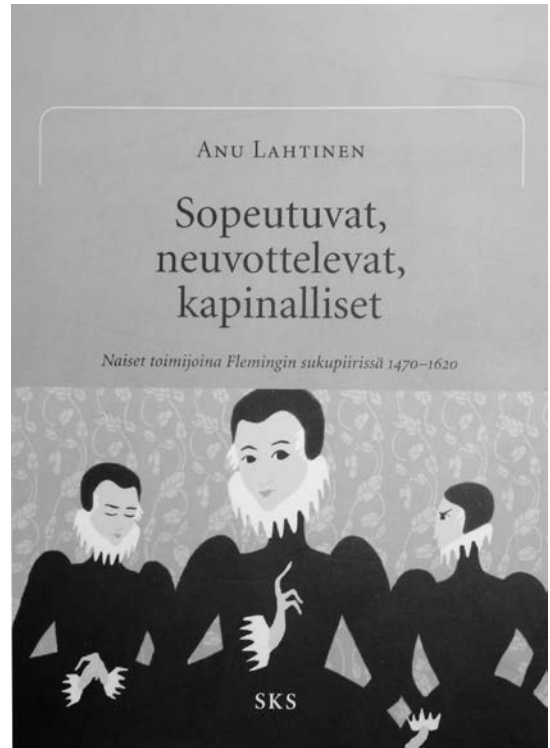
Tarja Knuutinen

Anu Lahtinen: Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620. Bibliotheca Historica 108. SKS. Helsinki 2007.

Vaikka erityisesti historian naistoimijoihin keskittynyt tutkimus on Suomessa lisääntynyt viimeisten vuosikymmenien aikana, on tutkimus ollut vahvasti uudempaan historialliseen aikaan painottunutta, ja yksittäisiin, usein merkkihenkilöihin keskittyntä. Toisaalta naisten elämää käsittelevänä tutkimussuuntana on ollut perhe-elämään keskittynyt historiankirjoitus, jossa naisen rooli on ehkä nähty korostetun perhekeskeisestä näkökulmasta, tai toisena äärilaitana vahvasti hallinnolliseen lähdeaineistoon painottunut tutkimus, jossa nainen usein esiintyy hallinnon ja oikeuskäytännön näkökulmasta objektina. Näiden tutkimussuuntausten välimaastossa liikkuu Anu Lahtisen väitöskirja *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*.

Keskiajan ja 1500-luvun nais-, sukupuoli- ja perhehistoriaan erikoistunut Anu Lahtinen on käsitellyt Fleming-suvun vaiheita useissa julkaisuissa. Lahtinen on julkaissut myös useita 1500-luvun nais- ja perhehistoriaan ja sen tutkimukseen liittyviä artikkeleita.¹ Lahtisen väitöskirja palkittiin Turun Suomalaisen Yliopistoseuran väitöspalkinnolla.

Lahtisen väitöskirja on monessa suhteessa poikkeuksellinen verrattuna aiempaan suomalaiseen naishistoriaan keskittyneeseen tutkimukseen. Flemingin suvun naisten elämää tarkastellaan heidän itsensä sekä mm. aviopuolisoiden, muiden miespuolisten sukulais-

ten, sekä sukupiirin muiden naisten tuottamien lähteiden valossa. Lähdeaineiston luonteen huomioon ottaen ajanjakso 1400-luvulta 1600-luvulle on varsin varhainen verrattuna muuhun suomalaiseen, erityisesti naisia käsittelevään historiankirjoitukseen².

Eräs Lahtisen työn ehdottomasti suurimpia ansioita on valtavan lähdeaineiston läpikäyminen ja esille tuominen. Kuten hän itse teoksessa toteaa, alun perinkin varsin vähäinen naisten laatima ja heistä kertova aineisto on arkistoissa ja lähdejulkaisuissa hautautunut aviomiesten ja miespuolisten sukulaisten tuottaman aineiston alle. Tutkimustaan varten hän on onnistunut kuitenkin löytämään varsin kunnioitettavan määrän kirjeitä ja muita asiakirjoja kotimaisista, ruotsalaisista ja virolai-

sista arkistoista. Lähteiden arkistoviitteet ovat perusteellisia ja alaviitteissä on korjattu useita virheellisiä tai vanhentuneita arkistoviitteitä. Tutkimus toimii tämän vuoksi myös eräänlaisena käsikirjana kyseiseen arkistoaineistoon.

Lähdeaineisto asettaa tutkimukselle omia rajoituksiaan. On helppo kuvitella että nimenomaan Fleming-suvun naisten valikoitumiseen tutkimuskohteeksi on osittain vaikuttanut lähdeaineiston saatavuus. Lähdeaineisto koostuu paitsi taloudellisista ja hallinnollisista asiakirjoista, testamenteista ja oikeudellisista asiakirjoista, myös suurelta osin erilaisesta kirjeenvaihdosta. Lahtinen käyttääkin tutkimuksessaan runsaasti suoria lainauksia etenkin naisten tuottamista kirjeistä. Suorat lainaukset on suomennettu tekstiin, mutta ne on painettu alkukielisinä alaviitteisiin. Naisten kirjeitä käsitellään tutkimuksessa yhtenäisenä kokonaisuutena, erottelematta muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta heidän omakätisesti kirjoittamiaan ja kirjureiden laatimia kirjeitä.

Suorat lainaukset antavat lukijalle hyvän kuvan aikakauden retoriikasta ja lähdeaineiston luonteesta. Nimenomaan retoriikan tunnistaminen ja (uudelleen)tulkinta, sekä näennäisesti virallisen ja hyväksytyn ilmaisun taakse katsominen näyttää Lahtisen tutkimuksessa olevan toimiva metodi, joka yhdistää tutkimuksen esimerkiksi uudempaan englantilaiseen tutkimukseen.³ Tutkimus linkittyy vahvasti myös yleisiin naistutkimuksen virtauksiin. Lahtinen pyrkii etsimään ja tunnistamaan niitä yhteyksiä ja rooleja, joissa naiset esiintyivät aktiivisina ja itsenäisinä toimijoina varoen kuitenkin antamasta naisten toiminnalle liioiteltua merkitystä ja painoarvoa.

Perhe ja sukulaisuussuhteet muodostavat tutkimuksessa pohjan, jolle aikakauden naisten – ja miestenkin – toimintamahdollisuudet ensisijaisesti perustuivat. Vaikka koti, perhe ja niihin liittyvät tehtävät korostuvat Flemingin sukupiirin naisille ominaisimpana toimintakenttänä, pyrkii Lahtinen tarkastelemaan naisten toimintamahdollisuuksia myös laajemmassa mittakaavassa. Erityisen vahvasti tässä yhteydessä nousee esiin aatellisnaisten rooli aviomiestensä neuvonantajina niin perheeseen ja sukuun, kuin toisinaan politiikkaankin liittyvissä asioissa.

Naisten rooli taloudellisina ja oikeudellisina toimijoina nousee esille erityisen selvästi avioliittoihin ja perimykseen liittyvien omaisuuksien siirtymisen ja hallinnan kautta. Avioliitto ja perheen emännöyys näyttävät olleen aikakauden naisille tärkeä ja tavoiteltava saavutus, mutta Lahtisen esittämien esimerkkien valossa se ei suinkaan ole ollut ainoa vaihtoehto. Naimattomaksi jääminen, jopa luostarielämän valitseminen, ovat voineet olla tietoisia valintoja.

Tutkimuksessa esitetty poikkileikkaus Flemingin suvun naisista on varsin kattava niin heidän yhteiskunnallisen asemansa kuin elämäntarinoidensa osalta. Tutkimuksessa esiin tuodaan aikansa mahtavimmat naiset kuten Kustaa Vasan toinen puoliso Katarina Gustafsdotter Stenbock sekä Klaus Flemingin puoliso Ebba Gustafsdotter Stenbock, mutta esiin nousevat myös asemaltaan vähäisemmät ja historiankirjoituksessa vähemmälle huomiolle jääneet naishahmot, kuten Klaus Flemingin avioton tytär Filippa Klausdotter, tai Flemingin suvun luottopalvelijoina mainitut ahvenanmaalaiset Birgitta ja Margareta. Näin Lahtinen onnistuu luomaan laaja-alaisen,

aikakauden yhteiskunnalliset arvoasetelmat ja normit huomioonottavan kuvan suvun piirissä toimineista naisista ja heidän toiminnastaan sukuyhteisössä ja sen ulkopuolella.

Vaikka tutkimus keskittyykin erityisesti suvun naisiin, samalla hahmottuu kuva hyvin laaja-alaisesta ja monitasoisesta Flemingien sukuverkostosta. Teos onnistuu luomaan uudenlaisen näkökulman yhteen Suomen historian mahtavimmista suvuista. Flemingin suvun jäsenten tai sukuun läheisesti liittyneiden henkilöiden kirjeenvaihdosta, kirjeiden ajalleen tyypillisen muodollisuuden takaa Lahtinen on onnistunut löytämään viitteitä, joiden avulla on mahdollista luoda kurkistusikkuna suvun naisten ja miesten elämään yksityishenkilöinä, joiden toiminnan takaa löytyy hyvin inhimillisiä vaikuttimia: ahneutta, vihaa ja katkeruutta, mutta myös rakkautta, ystävyyttä ja kiintymystä. ♦

Tarja Knuutinen

tarja.knuutinen@helsinki.fi

Arkeologia

Kulttuurientutkimuksen laitos

PL 59

00014 Helsingin Yliopisto

¹ Esim. Arkea ja juhlaa Flemingin mailla. *Arki ja läheisyys*. Toim. T. Kivistö. Turku 2002; Omaisuuksia, ystäviä ja vaikutusvaltaa. Avioliittojen merkitys Flemingin sukupiirissä. *Historiallinen aikakauskirja* 100, 4/2002; Flemingin sukupiiri keskiajalla ja uuden ajan alussa. *Louhisaaren kartano – suku ja rälssi, säteri ja kirkko*. Toim. I. Lounatvuori – M.-T. Knapas. Helsinki 2005; There's No Friend Like a Sister: Sisterly Relations and the Rhetoric of Sisterhood in the Correspondence of the Aristocratic Stenbock Sisters. *The Trouble with Ribs: Women, Men and Gender in Early Modern Europe*. Toim. A. Korhonen – K. Lowe. Helsinki 2007; Budskap bakom retorik: Senmedeltida brev som källmaterial för familjeförhållanden. *Ennen ja nyt* 1/2002.

² Mm. Anu Pylkkänen on käsitellyt naisen oikeudellista asemaa 1600- ja 1700-luvuilla ja Mia Korpiola naisen oikeudellista asemaa avioliitossa uuden ajan alussa. Pylkkänen, A. 1991: *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maatalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki; Korpiola, M. 2005: *Marrying off Sons and Daughters: Attitudes towards the Consent of Parents and Guardians in Early Modern Sweden. Less Favored – More Favored: Proceedings from a Conference on Gender in European Legal History, 12–19th Centuries*. Toim. Grethe Jacobsen et al. Kööpenhamina.

³ Esim. *Early Modern Women's Letter Writing, 1450–1700*. Toim. James Daybell. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2001.

Turun yliopiston eri oppiaineet, Euran kunta ja yhteistyökumppanit järjestävät menneisyyden ammattilaisille ja siitä kiinnostuneille talvilauantai-seminaarin:

ALASATAKUNNAN MUINAISUUTTA HAKEMASSA

- uusimpia tutkimusmenetelmiä ja niiden tuloksia

Lauantaina 26.1. 2008 Eurassa.

Luvassa on esitelmää mm. eri aikakausien ympäristöstä rannannousun ja siitepölyjen ja järvien tutkimuksen kannalta, maatutkauksen ja ilmakuviin kertomaa ja Euran viikinki-ajan maiseman tulkintaa. Samoin esitellään Euran alueelle tekeillä oleva tietokonepohjainen opastusjärjestelmä.

Paikalla on tutkijoita mm. Turun ja Joensuun yliopistoista ja Museovirastosta.

Seminaari alkaa 9.30 kahvilla ja päättyy 16.00 loppukiitoksiin:
5–6 esitelmää, lounas ja tutustuminen Nauravan lohikäärmeen näyttelyyn.

www.eura.fi -sivuilla on viimeistään tammikuussa seminaarin tarkempi ohjelma.

Seminaariin on ennakkoilmoittautuminen (satu.lehtimaki@aura.fi).
Seminaarimaksu 10 euroa pitää sisällään kahvit ja erinomaisen lounaan.

Seminaarista saa tarkempaa tietoa myös allekirjoittaneelta (kari.uotila@kolumbus.fi).

FT Kari Uotila
Dosentti
kari.uotila@kolumbus.fi
Arkeologia
Turun yliopisto 20014

KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURAN TAPAHTUMIA 2008

Seminaari **Kaupunkiarkeologian haasteita kentällä** järjestetään yhdessä Museoviraston kanssa **torstaina 31.1.** Kulttuuritalon luentosalissa, Helsingissä.

Seminaarissa keskustellaan esitelmien ja alustusten pohjalta siitä, missä kaupunkiarkeologiassa nykyisin mennään, missä asioissa on edistytty, missä olisi vielä kehittämisen ja parantamisen varaa, minkälaisia ratkaisumalleja on tarjolla. Seminaari on suunnattu kaikille kaupunkiarkeologian parissa työskenteleville ja kaupunkiarkeologiasta kiinnostuneille.

Kauempaakin kannattaa lähteä liikkeelle, sillä heti perään SKAS isännöi **kahdeksatta pohjoismaista stratigrafiatapaamista ”Stratigrafins många nivåer”** Turussa 1.–3.2.

(pe–su). Tarkempia tietoja osallistumismaksusta ja esitelmöitsijöistä internet-sivuilla: <http://org.utu.fi/muut/skas/>

Seuran kevätretkellä puolestaan tutustutaan **Varsinais-Suomen kartanoihin ja muihin kohteisiin**. Ajankohta ja retkiohjelma ilmoitetaan myöhemmin. Seuraa kotisivuja ja SKAS-lehden tiedotuksia.

Maaseutuarkeologiaa käsittelevä seminaari pidetään **19.–21.9. Tapiolan kulttuurikeskuksessa ja näyttelykeskus WeeGeessä**. Järjestäjinä toimivat Espoon kaupunginmuseo ja SKAS. Sunnuntaina 21.9. on luvassa ekskursio lähiympäristön kohteisiin. Seminaari on suunnattu kaikille maaseutuarkeologiasta kiinnostuneille.

SKAS ry:n kevätkokous pidetään
10.4.2008 klo 17.00
Tieteiden talolla Helsingissä.

Pohjoismainen Stratigrafiatapaaminen

"Stratigrafins många nivåer"

1–3. 2. 2008 Turku, Finland

Tervetuloa seitsemänteen Pohjoismaiseen stratigrafiatapaamiseen Turkuun. Tapaamisen järjestävät Turun yliopiston arkeologian oppiaine ja Suomen keskiajan arkeologinen seura. Aiheena on "Stratigrafian monet kerrokset" ja tarkoituksena on pohtia stratigrafiata eri tekijöiden ja kohteiden kautta sekä tuoda esiin uusia näkemyksiä ja dokumentointimenetelmiä. Teemoja ovat:

- stratigrafiata kentältä arkistoon
- esihistoriallisen ajan kohteiden stratigrafiata
- historiallisen ajan kohteiden stratigrafiata
- 2D tai 3D
- arkeologinen ja geologinen stratigrafia
- case studies

Tapaaminen alkaa pe 1.2.2008 klo 10.30 ja päättyy su 3.2.2008 klo 12.30. Tapahtumapaikkana on Turun yliopiston Calonia-rakennus (www.utu.fi/kartta/kampuskartta.htm)

Ilmoittautuminen Hannele Lehtoselle perjantaihin 18.1.2008 mennessä sähköpostilla hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi tai postilla Hannele Lehtonen, Ränäsintie 38, 21620 Kuusisto, Finland. Laita ilmoittautumiseen nimesi, osoitteesi, sähköpostiosoitteesi ja mitä instituutiota tai työpaikkaa edustat. Ilmoita myös kumpaan perjantain retkeen haluat osallistua ja osallistutko lauantain illalliselle. Ilmoita myös ruoka-aineallergiasi. Ilmoittautuminen on sitova.

Osallistumismaksu, retket ja illallinen maksetaan Suomen keskiajan arkeologian seuran tilille: 571004-2166712. Viitteksi 10210 ja tiedonantoihin merkitse nimesi ja "stratigrafimöte 2008".

Osallistumismaksut (opiskelijahinnat suluisissa, opiskelijakortti esitettävä).

- Osallistumismaksu on 35 € (20 €) sisältäen lounaat ja kahvit.
- Retki Turun tuomiokirkkoon ja suurtorille tai Turun linnaan 15€.
- Lauantai illan illallinen 45 € (sis. buffetilallisen, lasi viiniä, sisäänpääsy & opastus Aboa Vetukseen)
- Osallistumismaksu, retki tuomiokirkkoon tai linnaan sekä illallinen 95 € (80€).
- Osallistumismaksu ja illallinen: 80 € (65 €).
- Osallistumismaksu ja retki joko tuomiokirkkoon tai linnaan: 50 € (35€)

Matkat ja yöpyminen:

Matkat ja yöpymiset jokainen maksaa itse. Lisätietoa Turusta ja hotelleista: www.turku.fi ja www.turkutouring.fi

Lisätietoja: Hannele Lehtonen, hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi, +358-400-537670 tai Tanja Ratilainen, tanja.ratilainen@saunalahti.fi, +358-40-5799974

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi in Finland ry.

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seuran valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 00014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu on 18 € vuodessa, opiskelijoilta 12 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 20 €. Irtonumeron hinta on 5 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa <http://org.utu.fi/muut/skas>.

Puheenjohtaja:

Vt. Prof. Markus Hiekkänen
markus.hiekkanen@helsinki.fi
markus.hiekkanen@pp.inet.fi

Varapuheenjohtaja:

Anna-Maria Vilkuna
anna-maria.vilkuna@netsonic.fi

Sihteeri:

Mia Lempiäinen
Puh. 0400-539 279
mialem@utu.fi

Rahastonhoitaja:

Hanna-Leena Salminen
Puh. 050-584 5222
hlsalminen@gmail.com

ISSN 1445-0334

DIGIPAINO
Uniprint 2007